

FOLIA SELECTA

www.foliaselecta.hu



DABÓCI MIHÓK MÁRIA: Szigeti atya, a Bölcsesség ajándéka	1
PIERRE-MARIE EMONET OP: Metafizika egyszerű szavakkal – befejező rész.....	7
HERBERT HARTL IPFI: A hármas keresztény bölcsesség	18
FLORILEGIUM: Kuklay Antal: Mit jelent nekem Sárospatak?	31

Mátramindszent, 2016. december

a megjelenést támogatta

DABÓCI MIHÓK MÁRIA

**A 15 éve meghalt Szigeti József atyára emlékezünk,
akiben megtapasztaltuk a
BÖLCSESSÉG AJÁNDÉKÁT**

A keresztény-marxista párbeszéd konferenciát 1986-ban Budapesten rendezték meg. Ezen a Vatikán részéről mások mellett Georges Cottier domonkos atya, a Ház Teológusa is részt vett. Itt tartózkodása napjaiban, természetesen a hivatalos programon kívül, nálunk – nővérem Lágymányosi úti lakásán – találkozott Szigeti József atyával. Erre a találkozásra utalt 2001 novemberében érkezett levelében:

„Kedves Mária!

Megkaptam a Szigeti atya haláláról szóló értesítést. Emlékszem a vele való találkozásra, a fényre, amely áradt belőle, a fényre, amelyet Isten adott nektek a sötétség évei alatt.”

József atyára emlékezve mindenekelőtt ezt a fényt szeretnénk megköszönni: Isten kegyelmét.

Azokban az években, amikor a hatalom a szellemi élet területén is igyekezett az embert teljesen elszigetelni – magam is kizárva az ország összes egyeteméről és főiskolájáról – ajándékba kaptuk Szigeti atyát, aki 16 év börtön után egyetlen hallgatónak, később 4-8 fiatalnak is úgy beszélt, mintha a zsúfolt egyetemi nagy előadó hallgatósága figyelne rá. Olyan felkészültséggel, akkora felelősséggel, hétről-hétre, éveken, évtizedeken át.

Ezekre a délutánokra gondolva megilletődve olvasom József atya sorait, melyeket 1975-ben írt, börtönből való szabadulása után: „senki nem érezte úgy, mint Jézus: 'Mily öröm találni *hallgatót*' (Csongor II.)”

„A sötétség éveiben” Budapesten mintha éledezni kezdtek volna Jacques Maritain gondolatai: A tomizmust illetően, melynek ki kell lépnie az utcára, azt gondolom, „elérkezett számára annak az ideje, hogy filozófiáját a profán területén bontsa ki, járja át a világot megújult ifjúsága, érdeklődése, bátorsága, szabadsága, és így gyűjtse össze a bölcsesség szétszórt örökségét.”¹

Szigeti atya életében – és a miénkben – a Gondviselés külső kényszerítő körülményekkel segítette a maritaini gondolat szárba szökkenését. Ha nem főiskolán és egyetemen, de beszélt, tanított ott, ahová hívták, azoknak, akik lakásán fölkeresték. Hogy „magvetőként szórja a reményt, erősítse a nagylelkűséget, fölkeltsse és éltesse a szellem bátorságát, hogy segítsen kitartani a hitben, segítsen fölismerni mindent, ami a kultúrában az élet ígérete, s mindezek által segítsen elérni a teremtmény rehabilitációját Istenben.”² Így Maritainékhoz hasonlóan – a körülmények szabta módon – ő is egy Isten-központú

¹ válasz Jean Cocteau-nak. 1926. magyarul In Folia Selecta 34. 2006:44

² uo.

humanizmus kialakításán dolgozott, ezért tanított az „utcán”, egy konyhában, a Vaskapu utcai lakásán. Erről írta nap mint nap rövid jegyzeteit a ránk maradt 117 füzetében.

Mire van szükség ehhez a részünkről? „Mi kellek?” – kérdezi. S tömör válasza: „Nagy felismerések és megélések, s azok átszarmaztatása mennél többekre.”³ Mert – mint másutt írja – „A jelen kor két különleges sorvatagságának az egyike a nagy megélések hiánya és ritkasága. Amit megélésnek, élménynek neveznek, annak túlnyomó része ’földönfutóság’, felszínesség, földszintesség, porbaragadtság, felhígultság... Egy másik említendő (sorvatagság) – mely a többi elé és fölé helyezendő, azok tápláló kútfőjeként – a Teljes Cél világos ismeretének és átélt megkívánásának, ezen ismeret és megkívánás eluralkodásának igen széles körű hiánya. Pedig normális módon annak a Célnak – mely az örömteljes személyek örökre boldogító életközösségébe való beemelődés – kellene a jelen tapasztalati életet egészében és minden részletében, mindenestől meghatározni, áthatóan éltetnie.”⁴ S részben ismételve e gondolatokat, hozzájuk fűz még egy kis megjegyzést: „A főbajok elsői közé sorolandó, hogy hiányoznak a megállíthatatlanul bátor végesvégig-gondolások – az értelmezések és értékelések egy határnál gyáván megállnak, mint egy visszariadó nincstovábbnál – vagy ahol esetleg nem hiányoznak, ott hiányzik azok eredményeinek rettenthetetlen világgá harsonázása, vagy éppen lenyűgözően szép világgá dalolása.”⁵

Ehhez viszont, ahogyan Somogyi Győző festőművész mondta egy TV-interjúban, „tekintetünket hozzá kell tisztítani a valósághoz”, annak mélyére kell hatolnunk. Le egészen a dolgok létének titkához. Keresni és befogadni mindazt, amit a dolgok fölajánlanak ismerésünk számára. „Aki kimerítően ismerne meg egy fűszálat vagy akár egy porszemet, az ismerné az egész mindenséget is, tekintve, hogy ez a két parány annak függvényeként létezik”⁶

A következő lépés az lenne, hogy a dolgok ismeretéből kialakítsuk a mindent átölelő létfogalmat. „Minden gondolkodásunk feltételezi a lét felragyogását értelmünkben.”⁷ Fényénél megnyílnak előttünk a létezők. Elmondják, hogy létük első pillanatától nincsenek tökéletességük teljes birtokában. Természetük adta lehetőségeik vannak. Ezek kijelölik létteljességük elérésének az irányát. „Nézz körül az életben! – írja József atya – Ha mégoly káprázatosan változatos is, mégis áttekinthető és egyszerű: a leghétköznapibb kis kívánságoktól a legfékeveszettebb törekvésekig mindenki (és minden) nem tesz mást, mint ’alázatosan’ engedelmeskedik a ténylegesülés kivételt nem ismerő törvényének.”⁸

Sok mai kérdés megoldásában segíthetne ez a lehatolás a valóság ontológiai titkához. A környezetvédelem, a bioetika vagy a társadalmi élet területén is. Utóbbiaknál pl. az emberi személy, a személyi méltóság létbölcseleti vizsgálata elengedhetetlenül szükséges.

„Dúsan telített létfogalomra” van szükségünk, szeretne mondani Szigeti atya. Ennek kialakítására, megszerzésére biztatott szüntelenül.

³ 61.F 9.o.

⁴ 116.F 20-21.o.

⁵ uo.

⁶ 117.F 7.o.

⁷ 61.F 30.o.

⁸ 61. F 25. o.

Ő maga úgy látta és láttatta egységben a valóság adatait, hogy tekintete egyszerre irányult a Teljesség, a Létteljesség felé és a Teljességben való részesedés, a létadottságok felé. Segített fölfedezni, hogy mindaz, ami sokrétű és részleges ismereteinkben élénk tárul, a mélyben lévő egységről, mindennek alapjáról, a Létről beszél.

Itt a hármas tagolódású bölcsesség legalsó szintjén vagyunk, a metafizika vagy a létbölcsület területén, ahol a természetes eszközeinkkel megismert valóság adatait a természetes ész fényénél vizsgáljuk. Ha ennek a fénynek a segítségével lehatolunk a létezők ontológiai titkához, a valóság metafizikai gyökeréig, feltétlenül meg fogjuk látni, hogy saját mélységeiben minden dolog egy-egy igazság-sugarat, jószág-csírát, szépség-titkot őriz. Meglátjuk, hogy a lét szeretetben és fényben fürdik. Ezt mutatná meg egy egészséges metafizika. Ez az ismeret nagy belső erővel képes eltölteni a kutató embert.

József atya soha nem állt meg a létadottságok és az értelem kapcsolatának vizsgálatánál, hanem tovább menve rámutatott e valóságok és az életünk kapcsolatára is. Idézzük föl néhány ide vonatkozó gondolatát!

1. Sokszor emlékeztetett arra az egyszerű tényre, hogy az ember örül, ha számára kedves dolgokkal van körülvéve, ha környezete arról beszél, akit leginkább szeret. Ezért is fontos – mondogatta –, hogy minél több Létteljességben való részesedés vegyen körül minket, s ezért mindenütt dolgozzunk azon, hogy jószág-, igazság-, szépségrészlegek közepette éljünk. Ha az igazságért küzd valaki, ha a háziasszony szépíti otthonát, vagy éppen magát, ha az ember elébe megy bárminek, ami az élet ígérete, valamiképpen az Igazság-, Jószág-, Szépségteljességet jeleníti meg. „Dúsan telített létfogalmunk alakítsa belső életünket, s rajtunk átsugározva formálja széppé, jóvá környezetünket!” Erről szólva Szigeti atya szerette idézni József Attila sorait „A legutolsó harcos”-ból:

*„Szívbeli Urunk
akar csodátlan, új, legszebb csodát –
kaszárnyát, börtönt elrombolnak az
arcunkról ömlő lelkes lavinák”*

2. Ismereteinket és dolgainknak a sokféleségét a lét egységébe sűrítve a létbölcsület megalapozza a lélek békéjét is, kibontja bennünk annak biztonságát, hogy mi „otthon vagyunk” ebben a világban. A miénkben, a nekünk készítettben. A lét misztériumának csendjéből és békéjéből József atya szavai hitelesen szóltak erről: „Minden értünk van, nekünk készült. Ezek a jegenyék az udvaron, ott az a piros rózsalugas (szobájának ablaka előtt) értem van. Értem van a naplemente és a hegyek hófödte csúcsa... Ha mindent, ami van és hat az emberre, arra használunk, hogy a végtelen Jóval való kapcsolatunkat megszilárdítsuk, elmélyítsük, akkor minden, ami van égen és földön, nekünk szolgál célunk elérésében. Ami pedig nekem szolgál, arról joggal mondhatom, hogy az enyém, nekem van alárendelve. A kegyelem erejével minden hatást föl tudok használni a magam szolgálatára, hogy amit én legjobban kívánok, ti. azt a végtelen Jót, amely egyedül képes engem betölteni, még

átéltebben birtokoljam. Ebben minden nekem szolgál, minden az enyém. Mi ehhez képest a földhivatal tulajdonlapja?”

Gyakran mondogatta, hogy az volna az igazi természeti élmény, ha az ember megélné a természetnek ezt a számunkra szeretettel készített otthon voltát. Vagyis ha lenne „igazi teremtményi élményünk!”

Az útjainkra kivitt tomizmus így ránevelhet minket annak felismerésére, hogy a világban igazság-, jóság-, szépség-csillámok között járunk, s mindez elvezet az ezektől, majd pedig ezek Teljességétől, Istentől való lenyűgözöttséghez.

A létbölcséleti szemléletünk nyomában éledő lenyűgözöttség napjainkban talán sürgetőbb, mint valaha – hívta föl rá figyelmünket József atya: „Bár mindig sürgető volt, ma azért különösen fontos, mert a tudományos-technikai fejlődés következtében az anyagvilág ma többet tud nyújtani, mint régebben, s nagyobb annak a veszélye, hogy az ember a vágyaival ezekhez fordul és beletapad az anyagba. Ma nagyobb annak a veszélye, hogy az anyagvilág lenyűgözi az embert. A világgal kapcsolatban azt kell megtagadnunk, hogy belefójtson magába. A teremtést szeretnünk, igenelnünk kell.” A valóság minden adatának a saját értéke akkor fényesedik ki, ha a maga Teljességéhez irányítja az embert. Itt megjegyezzük, hogy az lenne az igazi nevelés, növelés, gazdagítás, ha megtanítanánk az embert a magát ezer módon közlő Teljesség jelenlétében élni.

Szigeti atya ezt tette, tanította.

Ide kívánczik az idős atya egy megjegyzése: „Akiben élete során az ismeretek Létteljesség-élménnyé, Isten-élménnyé válnak, az az ember az idős kor elérésével is – sőt egyre inkább – a véget nem érő gazdagodás útján halad, minden egyéb kiüresedéssel, gyengeséggel egyidejűleg.” Tehát ő nem csupán tanította, hanem élénk is élte a metafizika, a létbölcsélet nagyságát.

Ugyanígy élénk élte a hármass bölcselet következő fokát is, a teológiai bölcseletet, a kinyilatkoztatott misztériumok tudományát, amelynek fénye már nem az értelem fénye önmagában, hanem a Hit által megvilágított értelemnek a fénye. A metafizika dúsan telített létfogalma után itt e létfogalom természetfölötti Teljességének, a dúsan telített Istenfogalomnak a kidolgozása a cél. „Minden azon múlik, hogy milyen az isteneszménk (istenfogalmunk), mit tartalmaz és milyen kidolgozottságban, s mit és milyen fokon élünk át belőle. Az isteneszme az ember életalakító tényezője... így kellene tárgyalni a teológiai kérdéseket, „hogyminden keresztül átsüssön és érződjen a Háromszemélyű, amint az Emberistenen keresztül vonzza az embert, hogy betöltő élettartamul neki adja magát.”⁹

A gazdag és lenyűgöző ismeretanyag túl ezen a területen is a megélés hangsúlyozása és bemutatása jellemezte a Vaskapu utcai órákat: „Minden ismeret hiányos marad – mondta – ha nem válik Isten-élménnyé. Hisszük a természetfölötti valóságokat, de nincs megélésünk valóság voltokról... Alacsony szintű megéléseink számára inkább csak a tapasztalati valóságok nyomnak a latban.”¹⁰

⁹ 61.F 32. o.

¹⁰ 49.F 50.o.

Az átélés mélységeinek micsoda ereje árad a szavaiból, amikor fölsorol néhány természetfölötti valóságot: „A háromként fönnálló Életteljesség, az isteni Személyek bentlakása a lelkekben, a megszentelő kegyelem izzása és tündöklése a lélektemplomokban, az oltáráldozatok égisz éré vulkánkitörései a földkerekségen, Jézus mindenütt jelenvaló vonzó működése a természetben, a történelemben és a lelkekben, a szentségekből áramló életmegújítások, a jézusi jelenlét fehér izzása oltárainkon, a kegyelemtől érintett lelkek kitáruló vagy bezárkózó válaszai... A természet, a történelem és kis életünk színpompás és dübörgő eseményei, tényei ezek mellett csak jelentéktelenségek, semmik önmagukban. De nézd! Azokhoz viszonyulón – mint azok megélésének a jézusi erőttől hatékony előkészítői és eszközlői – részesei lesznek azok természetfeletti valóság-jellegének és súlyának: természetfeletti jelentőségesednek és magasztosodnak és súlyosodnak, amilyenekké a legtúlzóbb emberi felértékelés se tudná tenni őket.

Ezt a megélést, ezt a természetfölöttivé súlyosodást csak a Szentlélek adhatja meg számunkra.

Amint azt is – ami szintén nagyon fontos, tanította József atya –, hogy természetesen, természetszerűen éljük a természetfelettit. Mert „így élni azt, igen nehéz”. Egészen tökéletesen csak Jézus élte és Őt utánozva Mária. (A szentek távolról követik őket.) A vallásosan élők közt burjánzik a nem-természetesség... A vallásosság giccses alakításának (némi) mentségére szolgál – folytatja az atya –, hogy a hívő ember feladata igen nehéz művészi alakítás: benső összhangban egyesíteni a természetet és a természetfölöttit.”¹¹

Ezzel már át is vezet minket Szigeti atya a bölcsesség legmagasabb szintjére, a belénk öntött bölcsesség, a misztikus teológia, vagy a szentek bölcsességének a területére, ahol az ember a hit és a teológia lényegileg természetfölötti tárgyát, aki maga az Istenség, oly módon ismeri, amely emberfeletti és természetfeletti. Itt nem csupán tanulásról és tudásról van szó, hanem az isteni dolgok átéléséről. Tapasztalattal ismerni Istent (sejteni valamit Belőle) és a teremtményeket, minden megjelenítés csendjében és a megismerendő tárgyhöz való arányos ismerésnek a módján, amennyire csak lehetséges ez ebben az életben. Ehhez végképp nem elegendő a Hit. Amint hallottuk, szükséges ennek tökéletesítése a Szentlélek ajándékainak, különösen a bölcsesség ajándékának működésével.

Szigeti atyánál fogalmat alkothattunk, a bölcsességnek mind a három szintjéről, megsejthettünk valamit belőlük. Ő arról beszélt, amit látott. Nem csak gondolkodott, ő élte a hármas bölcsességet.

*

Röviden megemlítem, hogy Szigeti atya többször beszélt nekünk magának a bölcséleti tevékenységnek hármas felosztásáról. Eszerint munkálkodhatunk:

1. tisztán elméleti szinten,
2. a gyakorlati kérdések bölcséleti megvilágításának a szintjén,
3. a gyakorlati megvalósítások megtárgyalásának a szintjén.

¹¹ 96. F 76.o.

Mindig nagyon fontosnak tartotta az elméleti tisztázásokat. A szükséges fogalmak, az alapok világossá tételét. Pl. a társadalom életével kapcsolatban nemcsak a személyi mivolt fogalmának a kidolgozását, de a közjó, a közizgás, a szociális igazságosság erényének világos kifejtését. Fájón említette, hogy ezek „ma már alig ismert fogalmak”.

Amikor 1950-ben tanácsát kérték konkrét kérdések elvi alapjainak, egy keresztény alapon álló társadalom eszméjének és az annak megfelelő társadalmi struktúrának a kidolgozásához, készségesen segített.

Ezért a tanácsadásért 16 évet töltött börtönben. Ezzel kapcsolatban utólag azt mondta Hetényi Varga Károlynak, hogy „mindvégig kifejezetten vallottam, hogy amit tettem, tettünk, – a program kidolgozása és egy korlátozott körben való ismertetése – jó és helyes, kötelességszerű volt, magyar és keresztényi, papi és szerzetesi mivoltomból és hivatásomból folyó, amit azért a legkevésbé sem bánok”.¹²

Erről az utolsó mondatáról külön tanulmányt lehetne és kellene írni. Köszönjük ezt az Atyának!

És köszönjük őt az Úr Isten mindent fölülmúló szeretetének!

¹² H.V.K.: Szerzetesek a horogkereszt és a vöröscsillag árnyékában. I. 354. o.

Metafizika egyszerű szavakkal

II. rész

XVII. fejezet

A létezők tanúskodnak a Létezőről

*„Ön olyan, mint egy mélytengeri hal.
Csillogó és vak...
Ön sosem csal;
egyetlen kört sem hagy ki.
Fölemelkedik, amikor úgy tartja kedve,
onnan, ahonnan akar...
Nem gép segítségével száll fel.
Könnyedén emelkedik
az önt hívogató régiókba.”*

(J. Cocteau J. Maritainnek írt leveléből)

Az értelem, tud róla vagy nem, lényegileg a léthez van rendelve. A létre éhes. De először az érzékelhető dolgokban lévő létre. Mivel bensőséges kapcsolatban van a testével, az értelmes lélek szemeit először az anyagba öltözött létre irányítja: ennek a gesztenyefának, ennek a rózsának a létére.

De ebben a második részben a létről már nem úgy beszélünk, mint arról az aktusról, amely által valamely dolog az anyag segítségével fölépíti a testét. Arról az aktusról beszélünk, amely által kilép a nemlétből, a nemlét fölött tartja magát. Arról az aktusról beszélünk tehát, amely az anyagon túlról jön, messzebből, mint az anyag. Most a metafizikai létről van szó. „Meta” görögül „túlit, túl lévő” jelent.

Nos, a metafizikai létet az ember sokféleképpen ismeri. Általánosságban már megragadtuk, de mintegy vakon. Mégis, hála ennek a felfogásnak, Isten filozófiaelőtti megerősítése lehetségessé vált. És Isten természetes ismeretének ez a megerősítése képezi a vallás alapját az emberiség életében.

Azután ott van a lét aktusának megragadása tiszta értelmi öntudattal egy Parmenidésznél. A létet, mint vizsgálat tárgyát itt önmagáért szemléli. Láttuk, hogy az értelem hogyan fedezte fel Istenre irányuló lendületét. De ez az érzékelhető világ tagadásának árán történt. A hagyomány megőrizte Parmenidész mondatait, amelyekben elutasítja a dolgok

létezését: „Az érzékek csalnak.” „Harcolni kell a megtévesztő illúziók ellen.”¹ Az ő intuíciójának villámcsapása megsemmisíti a világot. Parmenidész „gépiesen” emelkedett Istenhez: kizárólag a logika gépezetével.

Másfél évszázaddal Parmenidész után Arisztotelész is nyitott filozófiai utakat Isten felé. De ő a világból indult ki. A lét az ő szemében mindenekelőtt az érzékelhető dolgokban volt megragadható. Parmenidésszel szemben ő azt mondta: „A létet sokféle értelemben kell fölfogni.” Így az egyedi testeknek joguk van arra, hogy „létezőknek” nevezzük őket. Ez a fa, ez a madár, ez a rózsza egyenként a nemlét fölött tartja magát. Arisztotelész közben fölismerte, hogy a lét energiája ezekben a dolgokban halálra van ítélve. A lét, amit figyelmesen szemlél, a születéssel megjelent és a halállal eltűnt. Ez tehát lét két nemlét között, de e két határpont között a dolgok valóban gyakorolják a lét aktusát. Nos, a metafizika ezekre a létekre támaszkodik, hogy Istenig emelkedjen föl.

Aquinói Szent Tamás számára, aki oly figyelmesen kutatta a létezés, a dolgok létének aktusát, a metafizikus igencsak „mélytengeri hal”. Mert e világ dolgainak óceánjában leszáll eddig az alap aktusig és itt tartózkodik. A dolgok kezdetét mindig úgy éli meg, mint a nemlétből történő kiragadást, mint egy csodát! Minden halált, minden eltűnést pedig mint tragédiát!

*„Istenem, mi egyebet csinálna
ez a sok szegény, halandó és születő
természettel létező dolog,
minthogy tanúskodik arról,
hogy Te vagy, itt és most?
Szemünk láttára történő megszűnésük
összetöri az ember szívét.”²*

A dolgok, melyeknek természete, hogy „születnek és elmúlnak”, mielőtt Isten létéről tanúskodnának, egy lényegükhöz tartozó törekénységről tanúskodnak, a létezés előtti gyökeres tehetetlenségükről. Lényegükhöz nem tartozik hozzá a létezés. A létezés bennük valóságosan különbözik a lényegüktől. Minthogy születnek, a létezés csak kaphatják. Minthogy meghalnak, nem képesek azt megőrizni.

Mégis, láttuk, a dolgok lényege, egy nyers energiáról tanúskodik. Ez élénken dolgozik azon, hogy megvalósuljon pl. a rózsza, a gesztenyefa, a cinege programja. De nem képes magát a létet „megvalósítani”. Ez nincs a programjában, mint egy megvalósítandó tett, hanem csupán mint befogadandó aktus. A dolgok óceánjában, ahol a metafizikus leszáll létük mélyére, egyikükben sem találja meg létezése okát.

¹ Trois contemporains, i.m. p. 113. és 102.

² Paul Claudel: *La Messe la bas*, La Pléiade, p. 499.

Tehát

*„Mint a hal a folyóvízben,
ami elnyeli és az árral szemben
visszaadja,
az, ami Tőled függ, visszajön,
szemben az idő áradatával.”³*

Miként a látás a színhez, az értelem a léthez van rendelve, meg akarja találni a dolgok létezésének az értelmét. Mindezeknek az esetleges lényeknek, amelyek születnek és meghalnak, keresi lét-okát. Jól látja, hogy közülük egynek sincs annyi ereje, hogy eltávozzon a nemlét feneketlen mélységéből. Alattuk a semmi van.

Tehát a metafizikus, mint a parafa fölemelkedik e világon túlra, mert ebben a világban nem adhat megfelelő választ annak létezésére. Az értelemnek így el kell hagynia az esetleges dolgoknak ezt a világát. Fölemelkedik, *mint egy parafa* mindezen dolgok fölé, és keresi az Okot. Nos, ez az ok csak az a Lét lehet, aminek a Lényegéhez szükségszerűen tartozik a Létezés. A léteken túli Lét! Ténylegesen semmi nem jöhet létre a semmiből, csak a Lét által, akiben a nemlétnek semmi része nincsen.

XVIII. fejezet

A nem-léttel vegyes léttől a nemlét nélküli Létig

*„Szavam még el sem éri nyelvemet,
íme te már jól ismered Uram.
Minden oldalról körülfogtál
és kezemet rajtam nyugtatod.”*

(Zsolt 138.)

Miért kell elhagynunk ezt a világot ahhoz, hogy a benne lévő dolgok létezésének okát megragadjuk? A dolgok miért nem képesek megosztani egymással a létezést, miközben egymás számára annyi jónak a forrásai? A Nap pazarul árasztja fényét, melegét. A madár megörvendeztetni énekével a mezőt. A rózsa árasztja illatát. Miért nem képesek létezést adni a létezésükből?

Hogy válaszoljunk ezekre a kérdésekre, először meg kell jegyeznünk, hogy e világ egyetlen dolga sem „testesíti” meg a létezést. A létezés nincs a hatalmukban, mielőtt vagy miután megkapták. A létezést a dolgok nem birtokolják megvalósítandó programként. Igaz, a

³ l.m. p. 501.

létezés e világ dolgaira – erre a rózsára, erre a margarétára – bízva, hogy megvalósítsák a természetükbe írt programot. De pontosan a létrehozandó létezés nincsen oda beírva.

Ha a létezés a dolgok „jellemző sajátossága” lenne, biztosak lehetünk benne, hogy mindig megőriznék, mert igencsak ez a legdrágább kincsük. De a dolgok halála – mondtuk – jelzi gyökeres képtelenségüket az önmaguk általi létezésre. Igen, a létezést mindig és mindig újra kapják. Aquinói Szent Tamás ezt a tételt egy képpel⁴ magyarázza meg. A létezést a Nap fényéhez, e világ lényegeit pedig a Nap által átjárt levegőhöz hasonlítja. Az áttetszőség miatt a levegő a legalkalmasabb a fény befogadására. De ugyanezen áttetszősége miatt a legkevésbé alkalmas annak megőrzésére! S ami távolodik a Naptól, távolodik a fénytől is. Aki élt trópusi régióban, tudja, hogy alig negyed óra alatt teljes éjszaka követi a legragyogóbb napot.

Így van világegyetemünk dolgaival is a létezést illetően. Lényegeik nem képesek megőrizni a létüket. Amint ezzel szemben pl. a víz képes őrizni és továbbadni a kapott meleget. Mivel nem képesek a létet megőrizni, mindig Istentől, a lét Napjától kell megerősítést kapniuk. A levegő csak addig őrzi a fényt, amíg a Nap ragyog rá, ragyog benne. Ugyanúgy e világ lényegei megmaradnak a létezésben, ha a Lét, aminek lényege, hogy létezik, teremti bennük ezt a minden adományok között *legelsőt*.

Másrészt a megvilágított légkör nem *teremti* a fényt. Csupán hordozza. Visszaveri. Nem oka a fénynek. Ugyanígy, amikor egy lényeg létezik, az nem oka a létezésnek. A létezés szüli meg a lényegét, és tartja a nemlét fölött.

E világ dolgaiban van egy gyökeres, abszolút szegénység. A létezés előtt jóval szegényebbek, mint a levegő a fény előtt. Legyen bár szilárd vagy folyékony a levegő, létezik, mielőtt kigyullad a fény. Ezzel szemben, egy dolog még semmi, mielőtt a létezése megtörténne. Csak akkor tűnik elő, amikor a létezés kiragadja a nemlét ősi éjszakájából. Így a világegyetemet benépesítő dolgoknak e sokadalma számára is szükséges a létezés Első Okának állandó ráhatása és megtartó védelme. Minden pillanatban az önmaga által létező mindenható Istennek kell fönntartania őket. Ez az oksági befolyás leszáll létük mélységeibe, folytonosan létrehozva az őket hordozó létezést. Aquinói Szent Tamás így ünnepli a létezést:

„A létezés minden dologban a legbensőségesebb, legmélyebb, legalapvetőbb alkotó elem.”⁵

Itt láthatjuk, hogy a metafizika nem számol a bibliai kinyilatkoztatással. Ám a metafizika adja legjobb szövegmagyarázatát az Isten teremtő tevékenységének szentelt legszebb költeményeknek. A 138. zsoltár fénylő és átható képekben mondja el – éppen a létezés ezen folyamatos adománya miatt –, hogy Isten mindig mennyire közel van. Hozzá szól e dicséret:

„Minden oldalról körülfogtál
és kezedet rajtam nyugtatod.”

⁴ S. Th. q. 104, a. 1.

⁵ I.m. q. 8. a. 1.

A zoltáros szinte extázisban énekel tovább:

*„Egész bensőmet te alkottad,
anyám méhében te szóttél egybe engem.
Magasztallak, hogy oly csodásan alkottál;
csodálatos minden műved.”⁶*

XIX. fejezet

A dolgok részesedett lététől a tökéletes Létiig

*„Ezer kegyelmet árasztva szét,
Nagy sietséggel haladt el e fák között.
Rájuk vetve tekintetét,
Arcának visszfényével
Mindent szépségbe öltöztetett.”*

(Keresztes Szent János)

A tökéletességek között, amelyeket e világ lényei hordoznak, némelyek egyetlen kategóriához tartoznak: pl. a ló a szubsztancia kategóriájához. Vagy: a nagy a mennyiségéhez; a fekete a minőség kategóriájához. Más tökéletességek ezzel szemben minden kategóriához hozzátartozhatnak. Ezeket a tökéletességeket nevezzük „transzcendentáléknak”, melyek képesek elvezetni a szellemet egészen Istenig.

A lét, az egység, az igazság, a jóság, a szépség „piramisban megépült” szavak, mondta Ramuz. Ezek a tökéletességek itt lent a dolgokban megragadva először táplálják a szellemet, majd pedig fölszítják a végtelen utáni éhségét. Ezek megjelennek számára a dolgok arcán, de fölszítják kívánságát egy másik Arc után, ahol ezek a sajátos tulajdonságok sziporkáznak. Továbbá, önmaguktól ezek nem korlátozódnak egyetlen kategóriára, egyiküknél sem állnak meg, hanem felszólítják a lelket, emelkedjen föl igazi hazájába.

*„Ezer őrszem által ismételt kiáltás.
Ezer szócső által szétküldött parancs.”⁷*

Ezen tökéletességek közül vegyük például a szépséget. Leginkább itt fogja föl az ember azt a szellemi lélekhez intézett felszólítást, hogy hagyja el ezt a világot. Baudlaire egy

⁶ Zsolt. 139,13-14

⁷ Charles Baudlaire: Les Phares, La Pléiade, p. 13

világítótoronyhoz hasonlítva ünnepli vonzó hatalmát, amelyik a kívánt kikötő felé irányítja a hajóst.

„Világítótorony ezer fellegvár fölött”⁸

A szépség a költőnek felfedi titkos útjait. Mert ha végére jár a gyötrelmes keresés napjainak, akkor a szépség beavatja titkába:

„Mert a tanulékony kedvesek elbűvölésére
tisztá tükreim vannak, melyek mindent szebbé tesznek:
Szemeim, nagy szemeim az örök világosságra nyílnak”⁹

A szépség számtalan dolgon, akár ellentéteseken is, mint prizmán ragyog át. Előfordul, hogy a szépség szerelmese számára hirtelen fölragyognak a mások előtt közömbös dolgok. Ismerjük erről Apollinaire csodálatos tanúságát:

„Olvasod a prospektusokat, katalógusokat,
hirdetéseket, melyek hangosan énekelnek.
Íme a ma reggeli költészet”¹⁰

Ez a világ egy egeből hullott, ezer darabra tört tükör. Mindegyikükben tükröződik valami égi. Amikor egy darabkában hirtelen fölragyog egy égi sugár, idegen vágy keríti hatalmába az embert. Lehetetlen számára megmaradni a töredék sokaságában. Újra össze kell állítania az elveszített Egységet. Ezt egyébként ott teheti, ahol rátalál az Egészre. Idelent, a töredék sokaságában a szépség számkivetett. Minthogy önmagától nem tartalmaz semmiféle lehatároltságot, Forrásának egy másik világban kell lennie.

Amit a szépségről mondtunk, ugyanazt kell mondanunk a többi transzcendentáléről is. A teljes *Igazságot*, nem csupán némelyiket akarja megragadni a szellem. Nem néhány szétszórt, tünékeny jóval, hanem a *Boldogsággal* akar betelni.

Ezek a vágyak, törekvések nemde fájdalmas tanúi annak, hogy az emberi lélek „a tökéletlenségbe száműzve érzi magát és azonnal, még ezen a földön meg akarja szerezni a fölfedezett paradicsomot”¹¹ A Karamazov testvérekben Dimitrij mondja Alajosának: „Nem, az emberi szellem mérhetetlen”.¹²

A filozófia megőrzött egy szót annak az állapotnak a meghatározására, amiben ezek az önmagukban *lehatárolatlan* tökéletességek vannak itt lent. *Részesedett* tökéletességeknek nevezi őket, amikor mintegy létbe helyezve megjelennek egy márványban, egy arcon, egy zenei motívumban. Az önmagában lehatárolatlan szépség ott van ezekben a dolgokban, de

⁸ I.m. p.13.

⁹ I.m. *La Beauté*, p.20.

¹⁰ G. Apollinaire: *Alcools-Zone*, Seghers, p.54.

¹¹ Charles Baudlaire: *L'Art romantique*

¹² F. Dostoievsky: *La Pléiade*, p.117.

csak részlegesen, bizonyos adagban, valamely rész szerint. A szépség ott tehát befogadott, hozzáadott sok más tökéletességhez. Nem önmagától van ott. Okozottan van ott.

Nos, pontosan azért, mert nem *maga által* van ott, az értelem ösztönösen elindul megkeresni az Okot. Azt természetesen máshová, egy másik Létbe helyezi. Oda, ahol a Szépség csak szép, az Igazság teljes, a Jóság telített, az Egység tökéletes. A Létbe, ahol egyé vált az összes transzcendentálé.

A filozófusok közül, akik leginkább megéreztek, hogy ezeknek a tökéletességeknek a részesedettsége, töredékessége szenvedélyesen követeli annak a teljességnek a birtoklását, amiről hírt adnak, Plotinoszt, a Jézus Krisztus utáni III. században élt görög filozófust kell idézni. A szépség szerelmesének nem kevesebbet tanácsol, mint azt, hogy meneküljön a Hazája felé:

„Meneküljünk a mi drága hazánkba... A mi hazánk az a hely, ahonnan jövünk, és ott van az atyánk. Ehhez az utazáshoz nem kell fogatot készítenünk, sem valamilyen hajót, de abba kell hagynunk a nézelődést, szemünket becsukva az itteni látást egy másikra kell cserélni, és föl kell ébreszteni azt a képességet, amelyet az egész világ birtokol, de kevesen használnak”¹³. Vagyis a lélek szemét, amely csendet teremt a képek, emlékek, árnyak között.

XX. fejezet

A rejtett forrás

„Arisztotelész látja Istent a Világban”

(P. Festugiere OP)

„Látni Istent a világban”¹⁴. Ez a mondat jól összefoglalja mindazt, ami felé a metafizika ösztönzi az intelligenciát, amikor az a lét kutatására vállalkozik. És Arisztotelész dicsősége, hogy megnyitotta ezt az utat.

A görög gondolkodók Jézus Krisztus előtt a VI. és V. században kezdtek el „kérdősködni” a dolgok léte felől. Ez a lét elbűvölte őket, de leginkább maga a keletkezésük. A kialakulás folyamatát figyelve, némelyikük már nem tudott ellenállni annak a gondolatnak hogy itt egy *világon túli Létező* működött közre. Mert a metafizika megnyitja a szellem szeméit és a jelenségek létének ebben a vonulásában olyan értékre mutat, amelyet azok nem tudnak maguknak adni.

Arisztotelész (Kr. e. a IV. században) folytatta ezt a keresést és tudományosan megfigyelte ezeket a folyamatokat. Az eredmény az volt, hogy megerősítette ezt a nézetet. Az *állatok részei* című munkájában, mely *A módszerről való értekezés*, fölvilágosítja a Természet fölépítése iránti csodálata, különösen a Természetben feltalált Terv előtti csodálata. Lelkesen

¹³ *Ennéades I. Belles-Lettres*, p. 104-105.

¹⁴ *La Révélation d'Hermès Trismégiste*, II. *Le dieu cosmique*, 1949. p.227.

helyeselte elődjét, Anaxagoraszt is, megerősítve, hogy egy Szellem (Nousz) irányítja a dolgok formálódását: „Amikor egy ember azt mondta, hogy a Természetben, így az állatoknál, egy *Intelligencia* munkálkodik, mint a rend és az egyetemes elrendezés oka, ez az ember úgy tűnt ott, mint a józan ész egyetlen képviselője.”

Igen, az anyag szerveződésében megjelenik egy eszmei hatóerő. Ebben az értelmes energiában Isten mintegy tükörben mutatja meg önmagát!

A lét megformálódásában nem ez a leleményesség az egyetlen jellemző, amely igényli, hogy kapcsolatba hozzuk egy másik, transzcendens léttel. Arisztotelész számára a döntő talán az, hogy az ontogenezis a lépésről-lépésre gazdagabbá válás folyamata. Ennek az eleven evolúciónak előrehaladó jellege még inkább megragadta őt. Látszólag csakugyan gondolhatta az ember, hogy ebben a folyamatban „*a több a kevesebből származik*”. Arisztotelész nem tudván elfogadni egy ilyen ellentmondást, ilyen átmenetet *a kevesebből a többbe*”, a folyamatot kapcsolatba hozta egy *rejtett Forrással*. Ez a *láthatatlan Ok* teszi, hogy ami még csupán lehetőségként van, eljusson a ténylegességig. Ezért helyezte e folyamatok fölé azt, akit a maga nyelvén *Első Mozgatónak* nevezett. Ez az Elve minden, a kevesebből a többbe tartó mozgásnak. Egyetemes felelőse minden, lehetőségből ténylegességbe való átmenetnek a Természetben, Ő a világon túl van: a testnélküli, anyagtalan Működő, a Tiszta Ténylegesség.

A dolgok létének fejlődési folyamata oldaláról Arisztotelészt megdöbbenette az a dinamizmus is, amely hatalmába kerítette pl. a magokat, és sebesen viszi őket céljuk felé. Az önmagát fölépítő organizmus keltette benyomást így foglalhatjuk össze: A lét nem csupán *ered az Okától*, hanem *még inkább tart feléje!* Ilyen vonzódások mögött a filozófus e világ minden lényében fölfedez egy természetes szeretetet a Tiszta Ténylegesség iránt, aki a *Legfőbb Jó* is. Ez a szeretet táplálja ezt az irányított dinamizmust. E világ minden lényé önmagánál jobban szereti a transzcendens Létet, mivel tőle függ, s az élő szervezet ezért igyekszik megvalósítani a tökéletes Lét hasonmásait ebben a világban. Ezen, a részesedett létezők mélyén lévő Isten-szeretet által magyarázható az Evolúció. Ez magyarázza ténylegesen egy anyag dinamizmusát, amely afelé tart, hogy túlhaladjon a már létező formákon más, tökéletesebb formák felé, az egyetemes Jó egyre magasabb hasonlóságai felé.

Végül ennek a világnak a dolgaiban található tökéletességek legnagyobbika szintén rendkívül erősen kívánja a tökéletes és szükséges Léthez való kapcsolódást: ez a tökéletesség a létezés, az aktusok aktusa. Ez a lét legnagyobb energiája, mivel ez emeli ki a semmiből. A létezés csoda! A szeretett dolgok halála gyakran feltáró szerepet játszik. Előtűnik számunkra gyógyíthatatlan törekenységük. A metafizikus ezt nevezi *esetlegességüknek*. Megállapítjuk, néha aggodalmasan, néha örömmel, a létezők születése előtt, hogy a létezés itt lent mindig veszélyben van. A dolgok léte kölcsönvett, koldult lét. Azt mondják: „A világegyetem Esetlegességének nincs elég ereje ahhoz, hogy megoldja saját létezésének a problémáját. Valami máshoz küld minket. A világ *magán kívülre, maga fölé* irányít bennünket, hogy megtaláljuk az értelmét ennek az univerzumnak. Elég állékonysága van ahhoz, hogy létezzen, nincs elég szilárdsága ahhoz, hogy megmagyarázza saját magát”.¹⁵ Azt végül is csak egy olyan Lét által lehet megmagyarázni, amelyik nem ebből a világból való, mert itt lent a lét alá van

¹⁵ Cardinal Charles Journet: *Entretiens sur le Mystere chrétien*, cahier I, p. 148.

vetve a születésnek és a halálnak. Csak olyan Lét magyarázhatja meg ezt a világegyetemet, akihez lényegénél fogva hozzátartozik a létezés: az önmaga által fönnálló Lét. Az, Akit mi *Istennek* nevezünk.

Jean Cocteau megkapó képet ad a metafizikusról, amikor így ír Jacques Maritainnek: „Ön parafaként emelkedik föl az önt hívó régiók felé.” Maritain egy ennél még jellemzőbb képet talált. Ő a metafizikust tengeri halhoz hasonlítja, amelyik élelmet keresve lemerül az érzékelhető dolgok óceánjába. De a lét mélyén egy mágikus tükröt fedez föl! „Amint lemerül az óceánba, a mélyben egy mágikus tükröt talál, amelyben az ég tükröződik. Vagyis megpillantja a visszatükröződő valóságot, a csupán értelemmel megragadható dolgokat.”¹⁶

Ebben összpontosul ennek a hivatásnak a nagysága: a dolgok megismerésében mélyre szállni egészen a létükig és eljutni Isten meglátásához, aki rajtuk hagyta a pecsétjét, ami által fölismerhető, hogy Ő az, aki a világot alkotta.

Összefoglalás

„A Pater Omnipotens
intelligenciája felé fordulok.”

(Cézanne)

A metafizikus és a művész a dolgokban rejlő legmélyebb misztérium előtt találkozik. Könyvünk ezt mutatta meg. Összefoglalásként tehát azt kell mondanunk, hogy mindkettőjüknek a léttel van dolga. De rögtön azt is hozzá kell tennünk, hogy ez a léthez való viszony kettőjüknél erősen különbözik. A metafizikus úgy érzi, arra van meghívva, hogy a dolgokban a létük aktusát és annak kimeríthetetlenül változatos gazdagságát szemlélje. A művész a lét teremtésének szükségét érzi, megalkotja a dolgokkal párhuzamos tárgyak univerzumát.

Nos, a művésznak, hivatásának, a többi ember között egyedülálló rendeltetésének a valódi értékét csak a metafizikus ismeri. Ő mondja a legmélyebbet, tudniillik hogy *a művész a Természetnek és Istennek az utánzója*.

Elsőként Arisztotelész hasonlította a művészt a Természethez. Közismert híres megfogalmazása: „A Művész a Természetet utánozza”¹⁷. Az a szövegösszefüggés, amelyben ez a mondat elhangzott, jól mutatja, hogy Arisztotelész a művészet tiszteletreméltó alkotásait soha nem akarta a Természet műveihez hasonlítani. Soha nem hangoztatott olyan elvárást, hogy a művészi alkotások a Természet műveinek egyszerű másolatai, lenyomatai legyenek. Hanem a Természetnek ezt az utánzását ő mindkettő fejlődési folyamatának síkjára helyezi.

A művészi munka eredeténél egy teremtő intuíció van jelen. Ez fénylő magként hull a művész lelkébe. A teremtő eszme az életének minden tapasztalatával gazdag lélek

¹⁶ J. Maritain: *La Philosophie de la Nature*, Fribourg, OEC. V. p. 850.

¹⁷ *II^e Livre de Physique*, 194 a. p.21-22.

televényébe hull. Jól megvilágítja ezt egy regényíró vallomása. Bernanos írta: „Mihelyt kezembe veszem a tollat, azonnal a gyerekkorom jön elő bennem, teljesen szokványos gyerekkorom, amely hasonlít mindenki máséra, amelyből mégis, mint kiapadhatatlan álombeli forrásból kivonom mindazt, amit írok. Gyermekkorom arcai és tájai teljesen egybefonódnak, összemosódnak ebben az öntudatlan memória fajtában, aminek köszönhetően regényíró vagyok, és ha Isten úgy akarja, költő is”.¹⁸

A művész lelke mélyén „öntudatlan emlékezetében” tartja tehát jövődő művének materia primáját, nyersanyagát. Ebben a tárolóban találja a teremtő eszme azokat az elemeket, melyeket majd integrálnia kell. Ezzel szemben a teremtő eszme játssza a „forma” szerepét, ahogyan Jacques Maritain mondta: „a költemény entelecheiáját”. Mint egy mag a földben, a teremtő intuíció mozgósítja, magához vonja azt, amit a lélek képességei nyújthatnak. Tehát ahogyan a természetes organizmus magát megszervezve törekszik a fény felé, a psziché munkájával az eszme is a fény felé tör. A fény ebben az esetben maga a mű, ami szemeink előtt megjelenik. Braque szerette mondani: „a művészetben az emóció a mag, a mű a virágba borulás.”

Amikor a metafizikus ezeket mondta a művészetéről, még nem mondta el a legmélyebbet. Arisztotelész híres megfogalmazásához ő még hozzá fogja tenni: „A művész Istent utánozza, a Pater Omnipotens.” A filozófus ezen a ponton egyetért a modern művészekkel, különösen a szuggesztív reflexió képviselőivel. R.-M. Rilke 28 évesen pl. egyik levelében így fogalmazza meg a művészetéről való felfogását: „A világban valamely dolog meghatározott, a művészetben még meghatározottabbnak kell lennie: elhagyva minden esetlegeset, tisztán minden homálytól, ujjongva az időben és a tértől szabadon, tartóssá válva az örökkévalóságot érinti”. Ugyanebben a levélben mondta Rodinról, akit alkotás közben látott: „Ő vállalkozik rá, hogy az időbeliségnek alávett dolgokat elvezesse egy kevésbé veszélyeztetett, nyugodtabb, a pusztá térnél örökkévalóbb világba”.¹⁹

Így tehát a költő, a festő, a szobrász arra törekszik, hogy a dolgok, melyeket lelkük mélységeiben megcsodáltak, magasabb létet nyerjenek. Nem a leírás, a reprodukálás vágya gyötri őket, hanem annak vágya, hogy kiragadják azokat az időből. A dolgokat másként megformálva, mint azok a valóságban vannak, magasabb szintre emelve, megkísérik elragadni a haláltól. A. Malraux számára a művészet a végzet ellentéte. Ő mindenek előtt meg akarja menteni a dolgokat: „A nagy művészi alkotás, mondja, nem az igazság, amint azt a művész hiszi: a műalkotás „van”. Előbukkan. Nem befejezés, hanem születés”²⁰. Hogy a dolognak időn kívüli létet adjon, a művész deformál, geometrizál, elvonatkoztat és újra összerak.

Ebben a második fázisban a művész kifejezi a maga teremtő eszméjét. Vagyis Istent utánozza. Az a vágy kényszeríti, hogy ő is megteremtse a „maga világát”. Olyan világot, ahol a halál többé nem uralkodik, ahol a lét végérvényesen legyőzte a nemlétet, a nihilt. A művészet nem szükségszerűen Istennel való rivalizálás, vele való szembehelyezkedés, amint azt gyakran

¹⁸ Max Milner idézi a *Georges Bernanos*-ban, Desclée, 1967. p.200.

¹⁹ *Poetes d'aujourd'hui*-ben, Seghers, p. 168.

²⁰ *Les Voix du Silence*, La Galerie de La Pléiade, 1951. p.459.

mondják. Sokkal inkább „a teremtő aktus utánzása”: A Pater Omnipotens Intelligenciája felé fordulok, mondta Cézanne.

Azt hiszem, ezek a meggondolások elegendőek annak megállapításához, hogy a költő, a festő, a művész közvetlen kapcsolatban van a léttel. Ismételten hangsúlyozzuk, hogy ez a kapcsolat határozottan különbözik attól, amit a maga részéről a metafizikus tart fönnt a léttel. Mégis, mind a kettő ezen alapvető viszony miatt arra törekszik, hogy fölfedje a Természet és Isten „sajátos belső Titkait”. Nemde ez a magyarázata annak, hogy ők olyan csodálatosan testvérek az intuíció terén?

A dolgok! E világ csodálatos dolgai! Ebben a filozófiában minden kérdés rájuk vonatkozik. E világ dolgai kimeríthetetlenül ajánlkoznak a metafizikus értelmé, valamint a költő és festő kontemplációja számára. Amikor a dolgok fölfedik a létet, az értelmet Isten felé irányítják. Amikor a lélek mélységeit ébresztgetik, teremtésre ösztönzik. De rendkívül törékeny voltuk, gyógyíthatatlan esetlegességük gyakran okoz mély sebet abban a szívben, amelyet elbűvöltek.

*Ha hangjuk nem lenne oly megindító,
ha nem beszélnének oly hangosan másvalamiről,
a teremtményeknek nem lennének
kérdéseik felénk, s mi
békében lennénk a rózsával”²¹*

Az igazi bölcsesség az lenne, hogy úgy fogadjuk őket, amint vannak, elfogadjuk, hogy egy napon elveszítjük őket. Vajon nem teljesítették-e tisztjüket, amikor elindították Isten felé a szomjas lelket?

Hallgassuk meg ezt a bölcs tanácsot:

*„A föld minden dolgát,
mint utasokat kellene szeretnünk,
tenyerünkön kellene hordozni őket,
és halkán énekelni róluk,
fölváltva őrizni és elengedni,
soha fel nem tartóztatni,
inkább azonnal útjukra engedni,
mintegy visszaadva vonatjegyüket,
elfogadva, hogy elveszítjük arcukat.”²²*

²¹ Paul Claudel: *La Messe la bas*, La Pléiade, p.500.

²² Anne Perrier, *Nova et Vetera*, 1955. p.45.

A hármás keresztény bölcsesség

1. rész

Jacques Maritain életműve lényegét a bölcsesség fölragyogtatásában látta. Heinz Schmitz átvette a stafétabotot és a német filozófia területén végzett kutatásaival hozzájárult, hogy pontosítsa a keresztény bölcsesség térvesztésének és szétesésének okát. Előjáróban szeretnék tisztázni egy kérdést, amely jelen tanulmányunk számára fontosnak tűnik: milyen kapcsolat áll fenn a bölcsesség és a kontempláció között? Hajlamosak vagyunk alábecsülni e kérdés fontosságát. Ugyanis ez a kérdés feltételezi azt a teljes antropológiát, amin keresztény képzésünk alapszik, s amit manapság egyre kevésbé fejtünk ki. Megfigyeltem, hogy nálunk a Jézus Kis Testvéreinek Közösségében az emberi személy pszichológiája mindig nagy szerepet játszott. Kezdetben ez a klasszikus pszichológia volt, amit ontológiainak is nevezhetünk, azután egyfajta tapasztalati pszichológia lépett a helyébe. Szerintem, mindkettőre szükség van ahhoz, hogy elkerüljük a szellem súlyos eltévelyedését. Így tehát a kérdést a lehető legrövidebben elméleti vagy ontológiai oldalról kezdjük megközelíteni.

Bevezető gondolatok az emberi megismerésről

Mi, mint keresztények, részesei vagyunk *Krisztus prófétai* küldetésének; és ebből következően mindnyájan, mint keresztények, az Egyházban az isteni és az emberi igazság szolgálatára vagyunk hivatva. Az 1998. szeptember 14-i *Fides et Ratio* kezdetű enciklika beszél az igazság szolgálatáról (n.2). Már Jacques Maritain is hangoztatta, hogy az igazságnak nem a birtoklásáról, hanem a szolgálatáról van szó. Ez kihívás számunkra, kistestvérek számára, akik különböző kulturális horizontról és a legkülönbözőbb miliókból érkezünk, és az önk országának keresztényei számára is, itt Magyarországon. Korábban Annemasse-ban Heinz fölébresztette bennünk a vágyat, hogy lássuk, szemléljük és ismerjük meg az igazságot. A természetfilozófián keresztül ráirányította figyelmünket a legegyszerűbb dolgok létezésére, mivel ahogy ő mondta, a szerető számára mindennek, még a legjelentéktelenebb dolognak is, ami érinti a Szeretettet – a Teremtő Istenre gondolt – jelentősége van. Mindenki mástól eltérően Heinz a német gondolkodókról szóló munkájában rámutatott a szellem bizonyos elhajlására, ami különösen megmutatkozott az utóbbi néhány évszázadban. Ez a szellem a tudás hatalmas súlya alatt odáig jutott, hogy az igazságra irányuló erőfeszítés kifejtése helyett az értelem önmagába fordul, és képtelenné válik arra, hogy tekintetét elmélyítse, hogy elérje a létezés igazságát annak teljes gazdagságában, valamennyi dimenziójában. Ennek következtében ez a szellem a kutatásait nem az embernek az igazság megismerésére vonatkozó képességére koncentrált, hanem a megismerés határainak és feltételeinek meghatározására, előtérbe helyezve azokat az eltévelyedéseket, amelyek az igazság keresését kísérhetik, mint például a hatalom iránti vágyat. A Francis Bacon-nek tulajdonított szállóige

szerint „a tudás hatalom”. Descartes ugyanezt a gondolatot fejti ki a *Discours de la Méthode* VI. részében:

"Az élet számára különösen hasznos ismeretek elsajátíthatók, és ezt a spekulatív filozófiát, amelyet az iskolákban oktatnak, helyettesíthetnénk bizonyos gyakorlattal, amely által megismerve a tűz, a víz, a levegő, a csillagok, az égbolt, és minden más minket körülvevő test erejét és működését, olyan kifinomultan, mint ahogyan kézműveseink ismerik saját mesterségeiket, úgy használhatnánk fel őket minden lehetséges célra, hogy ezáltal urai és birtokosai lehetnénk a természetnek".

Heinz ezen a ponton megjegyzi, hogy „a kartéziánus forradalomig a nyugati gondolkodás hagyománya azt hirdette, hogy a kontempláció és az érdek nélküli szeretet jelenti az ember boldogságát”.¹ Descartes tanította azt, hogy más az igazi boldogság. És mégis, olyasvalaki mint Archimédesz, a görög antikvitás nagy tudósa, aki több mechanikus gépet készített mint amennyit Descartes el tudott képzelni, nagy tisztelője volt a spekulatív értelemnek. Heinz szerint ez rámutat arra, hogy egyáltalán nem szükséges lebecsülnünk az ész kontemplatív végcélját, ahhoz, hogy a természettudományokat jobban kifejtessük.

Van egy másik dolog is, amiről szólni kell: Luther Mártonnal vallási téren, Immanuel Kanttal a filozófia oldaláról az ész elvesztette kontemplatív funkcióját, gyakorlativá, a realitás iparosává vált. Jacques Maritain ezt így fogalmazza meg: „Nem bocsátom meg Kantnak, hogy belenyúlva az igazság galambházába, amelyről Platón beszél a *Theaitétoszban* (Platón dialógusa a bölcsességről) az élő galambot egy mechanikus kakukkal helyettesítette”². Ez az, amit kopernikuszi forradalomnak hívunk. Ez az, amikor összekeverjük az értelem lényegileg élő és immanens tevékenységét, a „tranzitív” tevékenységgel, az élettelen dolgok és a mechanikus erők „kifelé irányuló” tevékenységével.

Itt meg is jegyezhetjük: a kontemplálás immanens tevékenység (megkülönböztetve ezzel a tranzitív tevékenységtől), amelynek gyümölcsei magában a tevékenységet végző alanyban maradnak, és azt gazdagítják.

Most szeretném ráirányítani figyelmüket a kontempláció három aspektusára, ahogy azt a klasszikussá vált gondolkodás érti.

1. A *theoria* görög kifejezés, amit kontemplációként fordítunk, azt a figyelmet jelöli, amely fogékony a valóságra. Ez az a figyelem, amely szabad minden gyakorlati céltől, hasznossági érdektől és minden anyagi vagy erkölcsi előnytől. Ezt a figyelmet nevezhetjük „érdek nélkülinek”, „önzetlennek”. Ily módon, szem előtt tartva azt, amit megcélóz, ez a valóságra irányuló figyelem, a legmagasabb fokú érdeklődést és elszántságot követeli meg. A kontemplációnak tiszta és világos célja van: hogy gyökeresen föltárja és meglássa a valóságot. A cél tehát az igazság.

2. A kontempláció *simplex intuitus*³ az értelem egyszerű intuitív tekintete. Ez különbözik az emberi értelemre jellemző másik megismerési módtól, amely oksági kapcsolat után vonja le következtetését, és amit gondolkodásnak hívunk. Mindenki ismeri azokat a

¹ Nova et Vetera, 1. 1973. p.4.

² OEC III. Reflexion sur l'intelligence, p. 361.

³ Sum. Theol. I, 59, 1 ad 1

pillanatokat, amikor egy csapásra megértettünk valamit. És szeretnénk, hogy mindent ezzel a bizonyossággal ismerjünk. Megismerésünk az értelem útján történik, ami nagy gazdagságot, de nagy akadályt is jelent egyszerre. Jacob Böhme mindezt fájdalmasan átérezte. Szerette volna az embert angyallá alakítani, mert az angyal nem szembesül ezzel a problémával. Szellemi lényének tömörségéből adódóan az angyal minden dolog eszméjét önmagában, intuitívan látja, nincs szüksége olyan szervre, mint a szem. Az embernek, magának mindent meg kell szereznie, a kontemplációja olyan látás, ami úgy nyugszik a tárgyán, hogy közben nézi azt. E tevékenység által a tárgy sajátjává válik. Hogy hogyan is történik mindez, azt Szent Tamás az Örök ígéről szóló kis összefoglalójának elemzésével fedezhetjük fel. Szent Tamás szokása szerint elkezd nézni, hogy mi is a szó, (és kép) a lélekkel megajándékozott teremtmények esetében.

*"A verbum tehát elsődlegesen és első sorban a lélek belső fogalma; másodsorban leírja azt a beszédet, ami ezt a belső fogalmat kifejezi, és harmadsorban ezt a beszédet formába öntő kép."*⁴

Az első megfontolandó tény, hogy valaki akkor fogadhatja be a külső valóságot, ha megnyitja érzékeit és lelkét az őt körülvevő világ felé. Szent Tamás beszél a szavakról, melyeket a fülünkkel hallunk, és melyek visszhangoznak a képzeletünkben és a lelkünkben. Vonatkozhat mindez arra a képre is, amit szemeinkkel látunk és a gondolatra, ami ennek kapcsán a lelkünkben képződik. A megismerés folyamata tehát azzal kezdődik, hogy a látásunk kapcsolatba kerül az általa szemlélt tárggyal. A látástudomány megmagyarázza mindazt, ami az érzékszervek szintjén történik. A filozófus ezzel szemben megállapítja, hogy ennek a kapcsolatnak létrejön a gyümölcse, anélkül, hogy a szemlélt dolog megváltozna. A filozófus ezt a gyümölcsöt „képnek” nevezi. A szellemen kívüli dolog belép a képzelet szintjére, ami közös az embereknel és az állatoknál. A filozófus a tárgynak ezt a tudatban megjelenő formáját a szellemen kívüli dolog helyettesítő képének vagy speciesnek nevezi. Ekkor az embernél az értelem és az akarat – a lélek szellemi képességei – aktívan működésbe lépnek. Az akarat arra ösztönzi az értelmet, hogy tegye meg a rá váró feladatot. Az értelem gyakorlatilag megnyílik a kép befogadására és aktívan átalakítja egy fogalommá, vagy gondolattá (Szent Tamás ezt nevezi belső ígének), másképpen fogalmazva az értelem befogadja a species sensibilet, ami egy lenyomathoz hasonló, s az érzékek zsákmánya. Ez által az absztrakció által az értelem gondolatot formál, amit fogalomnak, vagy belső szónak is hívhatunk. Ebben a formában megjeleníti a szellemen kívüli dolgot a lélek belsejében, és azt immateriális módon jelenvalóvá teszi. Ez a jelenlét két aspektust hordoz magában:

Elsősorban, a szellemen kívüli dolog és az idea (amit fogalomnak, gondolatnak, vagy ígének is nevezhetünk) megegyeznek az értelemmel megragadható, vagyis megismerhető összetevőjüket és a *lényegi* vonásokat illetően, másodsorban, mint szellemen kívüli dolog különbözik a róla alkotott eszmétől, mivel ez a lélek járuléka⁵. Ezzel elérkeztünk a megismerés

⁴ S. Th. I. q 34, a 1.

⁵ Járuléknak nevezzük azt, ami hozzátartozik egy létezőhöz, igazsággal megerősített lehet benne, de nem szükséges és nem állandó (a szubsztancia a létezőnek az az alkotóeleme, ami megmarad a változások folyamán).

folyamatának első lépéséhez, amit a szellem első műveletének nevezünk, vagy egyszerű felfogásnak. Ez még nem a megismerés, vagy a megértés: ha van egy gondolatunk, az eszköz, amin keresztül létrejön a megismerés. A megismeréshez a szellem második műveletére is szükség van: az ítéletre. Az ítélet által valósul meg maga a megismerés. A lélek egy kijelentést tesz és megerősíti, hogy a szellemen kívüli dolog megfelel (vagy nem felel meg, attól függ) a belső szó valóságának : *veritas est adaequatio rei et intellectus*, az igazság a dolog és az értelem közötti megfelelés. Az igazság mindig kapcsolatban áll az értelemmel, vagyis az igazság az értelem szempontjából szemlélt lét. Ennek az ítéletnek a kijelentése az értelemben lakozó belső ígére vonatkozik; ez a kijelentés a dolgok megérthetőségének és igazságának az epifániája, kinyilvánulása. A harmadik művelet – amit csak megemlítek – a diskurzus, az érvek felsorakoztatása és a vita.

A külső valóságnak ez a tudatban való anyagtalan jelenléte intencionális létnek felel meg, amit *esse spiritualenak*, szellemi létnek is hívunk. A megismerés tehát egyfajta többletet, lelki gazdagságot jelent. A megismerés egyesülés a megismert dolog létével, azaz a másikká, mint mássá válás.

A szeretet lelki cselekedete ezzel szemben egy olyan elragadtatáshoz hasonló, amely által a szerető, átadja önmagát a szeretett lénynek; olyan intencionális létezés, amely által aki szeret jelen van a szeretett személyben, hasonlóan egy súlyhoz: *Pondus meum amor meus*, mondja Szent Ágoston.⁶ Szent Tamás az akarat egyfajta odahajlásáról beszél a szeretett személy felé, amely által a szerető jelen van a szeretett személyben, egy impulzus, vagy mozgató erő formájában.⁷ Keresztes Szent János „Az élő szeretetláng” első versszakában megjegyzi, hogy a szeretet a lélek vonzódása, ereje, vagy képessége arra, hogy eljusson Istenhez. Szeretni annyit jelent, mint önmagaként elveszni a másikban.

3. A kontemplációnak van egy harmadik eleme, amit meg kell említenünk: ez a csodálkozás. Akkor is, ha a tekintet az általa szemlélt tárgyban bizonyos nyugalmat talál, az ember tudatában van annak, hogy a valóság túlhalad ezen. Valami, amit az emberi kontempláció nem képes elérni, az emberből nyugtalanságot vált ki, ami vágyakozik a beteljesülés után.

Végül meg kell említenünk még egy nagyon fontos dolgot: azt a tényt, hogy létezik a megismerésnek egy másik formája, ami meghatározó szerepet játszik az emberi életben, és ez nem más, mint a „*konnaturalitás*” alapuló megismerés. (A *konnaturalitas* azt jelenti, hogy két természet között természetes rokonság, egység van, vagy természetes egymás iránti vágy.) Már Szt. Tamás és néhány magyarázója is fontos szerepet tulajdonít a *konnaturalitás*nak⁸. Jacques Maritain maga is számos művében foglalkozik ezzel a témával. A *konnaturalis*, mint fogalom arra utal, hogy létezik egy megismerés, ami az emberi természetnek felel meg. Mi tehát akkor a különbség a fogalmi megismerés és a *konnaturalis* megismerés között? Amíg, a racionális megismerés fogalmi eszközöket használ, addig a *konnaturalis* megismerés „a

⁶ Vallomások, 13,9

⁷ Sum Theol. I., q.27, a 4.

⁸ S.Th. I.q 1, a 6, ad 3. Szent Tamás itt az inklináció által történő megismerésről beszél, és példaként azt az embert említi, aki a tisztaság utáni vágy által tudja, hogy mi a tisztaság.

szerepet tévedhetetlen megsejtéséből”⁹ születik, amikor a belső vonzódásnak köszönhetően a szeretet helyettesíti a fogalmat. Ez azt jelenti, hogy az emberi személy szubjektivitásának tudattalanjában és tudatelőttijében¹⁰ lévő minden ösztönzés és rejtett vágy szerepet játszik a megismerésben, és befolyásolja annak eredményét.

Eltérően az érzéki és a racionális megismeréstől a kognatív megismerés estében nincs kép vagy fogalom az ismertről a megismerő érzékeiben vagy értelmében. Mint a fentiekben látható egy másik természet intencionális jelenlétéről van szó a szeretett lény felé irányuló extatikus vonzalom révén. Azonban nem marad el az értelemre gyakorolt hatása sem, mivel a szeretet az intelligenciának új éleslátást ad, és olyasvalamire tanítja meg, amit saját magától nem tudna. Egy személyről megtudhatjuk, amit a személyi igazolványa tartalmaz, de ha a barátunk lesz, akkor egy kicsivel többet is megtudhatunk róla, és kiváltképpen „másként” fogjuk megismerni: belülről az ízlését, jó tulajdonságait, nehézségeit, stb...

Mielőtt a kontempláció különböző formái felé fordulnánk, felhívom a figyelmüket annak a fontosságára, hogy a hitet magát valós, reális megismerésen keresztül szemléljük. Ez nem akadályoz meg minket abban, hogy kritikusak legyünk. Nem kell mást tennünk, mint először is lefektetni, megállapítani, a megismerés folyamatát, cselekvési szintjeit, és aztán kritikus szemmel megvizsgálni ezeket a lépéseket, ezt a folyamatot és nem fordítva, (ahogy ezt a tendenciát Martin Heideggernél látjuk)

Ez a realista látásmód szerepel a *preambula fidei*-ben, azaz azokban az alapvető előfeltevésekben, amelyekre a hit épülhet. Ezek nélkül az alapok nélkül a hit és a spiritualitás a levegőben lóg, és egyetlen támasza a vallásos érzélem marad. Csupán egyfajta tartalom nélküli bizalom-hit lenne, ahogy azt Luther terjesztette. „Az értelemről megfosztott hit az érzésekre és a tapasztalatokra helyezi a hangsúlyt, vállalva ezzel azt a kockázatot, hogy nem lesz többé egyetemes kijelentés.”¹¹

2. rész

A bölcsesség fogalma és a metafizikai bölcsesség

A valóságot nagyon különböző szempontokból szemlélhetjük. Nézzük az erdőt az erdész, a favágó, a botanikus vagy Van Gogh szemével is. A keresztény hagyomány az első századoktól három perspektívát ajánl a valóság szemlélésére: Megfigyelhetjük a metafizika nézőpontjából, teológiai szemszögből és szemlélhetjük a misztikus tapasztalatok által. Ezt nevezzük hármassal keresztény bölcsességnek és Szent Tamást tekintjük a hármassal bölcsesség mesterének.

1. A bölcsesség fogalma

⁹ Josef Pieper: Was heisst philosophieren? München, 1948. p.110-111.

¹⁰ A tudatelőtti itt nem a gyermek tudatelőttijét jelenti, hanem a *szellemi tudatelőttit*, ahol az ember szellemi energiái lakoznak. Lásd a *L'intuition creatrice* 3. fejezetét, amely a *Vie préconsciente de l'Intellect-et*, az értelem tudatelőtti életét tárgyalja (OEC X. p. 191-227.).

¹¹ Fides et Ratio, n. 48.

Amikor manapság bölcsességről beszélünk, spontán módon a bennszülött népek bölcsességét, vagy a keleti vallások bölcsességét értjük alatta. Az Ókori Kelet kultúrái jelentik a bölcsesség keresésének a gyökerét, és erősen befolyásolták azt a hagyományos bölcsességet, amit a Bibliában találunk. Ennek a bölcsességnek vagy gyakorlati célja volt, a világon való gondolkodásra épült, vagy kiindulópontjául az Isten szavát tekintette és átalakult egy olyan bölcsességgé, amely túllép az emberi bölcsesség határain. Heinz Schmitz szerint Nyugaton a bölcséleti gondolkodásban példátlan szakadás történt, ez a szakadás főleg Luthertől kezdve a hagyományos teológiával folytatott harcában domborodik ki. A filozófia gyakorlativá vált – a magasabb bölcsességre való hivatkozás nélkül – azt ígérve, hogy át tudja alakítani a valóságot, és az embert magát. Még az is elképzelhető, hogy a bölcsesség a köztudatban tiszteletre méltó valóságként van jelen, mégis az igazi eredete rejtve marad a modern ember előtt.

Mindenekelőtt a bölcsesség tulajdonságairól kell elgondolkodnunk. Az nevezhető bölcsnek, aki képes rendet tenni. *Sapientis est ordinare*, mondta Arisztotelész. Ahhoz, hogy rendet tudjunk tenni, ismernünk kell teljesen, hogy miről is van szó. Minél nagyobb a szóban forgó dolog súlya, annál mélyebbnek kell lennie a róla való ismeretnek. Nagy bölcs az, aki a legalaposabban, okaikban ismeri a legbonyolultabb dolgokat, a nagy bölcs a tudást önmagáért keresi és megállapítja az összes többi ismeret hierarchiáját. Innen kiindulva megpróbálhatjuk meghatározni, mi a bölcsesség: olyan tudomány, ami ismeri és szem előtt tartja az első elvet, minden dolog első okát, - és ezáltal mindennek a végső célját is. Ez a tudomány tökéletes tudást akar jelenteni, a dolgokat nem a tények és a mérhető adatok szintjén magyarázza, hanem önmagukban, oksági kapcsolatukban. A bölcs személye elhalványodik egy ilyen tudás kiválósága mögött, a metafizikának nevezett emberi bölcsesség nemességét maga a tárgy adja. A metafizika ezen tárgya végső soron Isten, Isten létezése, ami magával az emberi értelemmel megismerhető. Azt gondolom, hogy ez az oka annak, hogy korunkban a metafizika ennyire háttérbe szorult. „Hinter den Talaren, Muff von tausend Jahren” (A reverendák mögött 1000 éves dohosság)¹². Egy ilyen mondás összefoglalja a metafizikával szembeni averziót, így a metafizika klasszikus formájában csaknem teljesen visszaszorult. Hallhatunk olyan érvet, hogy totalitárius lenne az a bölcsesség, amelyik azt gondolja, hogy képes minden dolgot megítélni. Ez az érv azonban téves, mivel Istennek, az Ő bölcsességében, nincsenek totalitárius igényei, Ő mindent jósággal igazgat. Ugyanez vonatkozik az emberi bölcsességre is, ezért a despotizmus minden halvány kísérlete a bölcsesség elvesztését jelenti. A bölcsesség önmagában véve felszabadító erő. „Ahol a bölcsesség, ott a szabadság” mondta Heinz. A bölcsesség hatalmát magától az igazságtól kapja, ami felszabadít, mivel a bölcsesség az a tudomány, ami eredetét és forrását a teljes igazságban jelöli meg, az első létező elvben, aminek az igazsága következképpen minden igazság alapelve.

A bölcsesség mindent képes megítélni, mivel egy magasabb nézőpontból vizsgálja a dolgokat, abból a valóságból, amitől minden függ. Ez tehát a bölcsesség első tulajdonsága: mindent az elsődleges ok szemszögéből lát, és bizonyos módon elrendezi a többi szellemi erény hatáskörét azok sajátos területén. Mivel a többi tudomány, természetéből adódóan az

¹² Karl-Otto Appel (1970-1990 között igen ismert német filozófus) asszisztensének mondása

ismeret sok területére ágazik szét, a bölcsesség sajátossága, hogy *egységet* teremt. Noha ez a magasabb rendű tudás a mai világ számára irreálisnak, sőt gyanúsnak tűnhet, mégis jelen van egy valódi nosztalgia az igazi bölcsesség után, amitől azt várja, hogy képes legyen „elhozni egy kis békességet felfordult és megtépázott világunkba, és képes legyen megbékíteni az embert önmagával és Azzal, aki szünet nélkül hívja őt, hogy vegyen részt az Ő vég nélküli életében” (Heinz). A béke tulajdonképpen az igazi rend eredménye, ami az egység gyümölcse.

Még nem határoztuk meg azonban mit is jelent a rend? A rend a „különbözőségeknek egyetlen elvben való összekapcsolódása”. Például: az egyik oldalon van egy üres konyhai tálalószekrényünk, és a másik oldalon egy rakás dolog, amit belerakhatunk. Ahhoz, hogy ezeket a dolgokat (különbözőeket, többfélét) elrakjuk, egy elvet kell követnünk, hogy eljussunk a rendig. Amikor tehát a rendről beszélünk, szükség van egy sokféleségre, ami az egység felé törekszik. Ehhez találnunk kell egy elvet¹³, amelyet követve helyére tesszük a dolgokat (például színük, vagy nagyságuk szerint stb.). A különbözőségek egységhez való viszonya határozza tehát meg a rendet. Ez az egység, ami a különbözőkből valami egészet hoz létre, nem szubsztanciális egészet, hanem a rend egészét jelenti. Az is előfordulhat viszont, hogy ez az elv hamis. Így egy hamis alapelv csak látszólagos rendet hozhat létre, a valóságban zűrzavar alakul ki. Ezért figyelniük kell arra, hogy ez az elv egzakt legyen és megfeleljen az értelem szabályainak. Az elv és a rend között egyezés, rokonság van. E miatt a rokonság miatt rend nem jöhet létre olyan elv mentén, amely ellenkezik a rendszerbe állítandó dolgok természetével, így az emberi rend sem alapulhat a farkas horda elvének mintájára.

A bölcs akkor tudja igazán betölteni rendszerező küldetését, ha ismeri a helyes alapelvet, és a világmindenség valódi végcélját. Nem arról van szó, hogy a körülményeknek megfelelő működési szabályokat kényszerítsünk ki. „A bölcsesség mindenekelőtt és legfőképpen kontemplatív: mindenek előtt fel kell fedeznie és el kell ismernie a rendet, és elmélkednie kell az isteni igazság rendjéről [...] Először is létezik a tőlünk független valóság. Ebből kell magunk számára leképeznünk az igazságot, hogy azután saját bölcsességünk is hozzá igazodjon, mivel mindent megelőzve létezik egy rend, ami nem függ a mi bölcsességünktől.” (Heinz)

A bölcsességnek létezik egy másik jellemzője, amit Aquinói Szent Tamás emelt ki: a bölcsességet önmagért szeretjük. A bölcsesség nem eszköz arra, hogy elérjünk valamit. A bölcsesség értéke és célja önmagában van. Egy okos embert hívhatunk bölcsnek, de van egy nagyon lényeges különbség az okosság és a bölcsesség között: az okosság bevezet a bölcsességhez, és teljesen a bölcsesség szolgálatában áll. Amíg az okos megvizsgálja, hogy mi vezet a boldogsághoz, a bölcs szemléli az ő boldogságának tárgyát, magát Istent, így a megismerés magasabb fokán áll. Ha az Isten szemlélése tökéletes lenne, akkor az öröm a bölcsesség ezen tettében már *hic et nunc*, most ebben a pillanatban tökéletes volna. Bár a kontempláció ebben az életben csak részleges lehet, lehatárolt, mégis általa már most részesedhetünk valamelyest az eljövendő boldogságból.

2. A metafizika a legfőbb bölcsesség a természetes rendben. Ez az ember számára nehezen megszerezhető ismeret, mivel a tárgya – a létezés – az a legalapvetőbb valóság, amely

¹³ elv az, ahonnan valami ered bármi módon

az érzékelésünktől a legtávolabb van. A bölcsességet semmilyen más tudomány nem irányítja, ezért a legfőbb módon szabad. Aquinói Szent Tamás azt mondja róla, akárcsak Arisztotelész a maga korában, hogy a bölcsesség *scientia divina* mivel Istenről szól, és azért is, mert Isten teljes mértékben birtokolja. Az ember nem független birtokosa, csak kölcsön kapja. Még akkor is, ha a bölcsességből csak mégoly szerény ismeretek szerezhetők meg, ennek mégis sokkal nagyon értéke van, mint a más tudományok által felhalmozott tudásnak. Aquinói Szent Tamás a bölcsesség nagy tisztelője, mégis megállapítja, hogy a teológia a filozófia fölött áll. Mindez azonban nem azt jelenti, hogy Szent Tamás beolvasztaná a filozófiát a teológiába, mint ahogy azt napjaink teológiájában megfigyelhetjük. Ugyanúgy azt sem gondolja, hogy a filozófia feloldódna egyfajta misztikus áramlatban, amint azt megfigyelhetjük a *Teutonicus* Jacob Böhménél és követőinél a német filozófusok között. Bárhol is helyezkedjen el a teológiai bölcsesség és a szentek bölcsessége a metafizikai bölcsességhez képest, Aquinói Szent Tamás soha nem felejt el, hogy ez utóbbi (a metafizikai bölcsesség) a természetes értelmén nyugszik és ennek következtében szigorúan racionális tudomány.

Mindebben Heinz az emberi szellem hihetetlen mértékű felértékelését látja, amely méltónak találtatott arra, hogy szemlélje az élet forrását, még akkor is, ha ezt a bagoly szemeivel¹⁴ teszi, akit a nap tiszta fénye elvakít. Heinz tudatosan szembemegy Karl Rahner koncepciójával, aki Heidegger hatása alatt úgy értelmezi a filozófiát, mint ami az embernek önmagáról való előzetes eszméje. Rahner nem tekinti a filozófiát lényegében racionális tudománynak, a teológiától várja, hogy a filozófiát bizonyos értelemben gondnokság alá vegye, és elhelyezze saját függetlenségén belül. H. R. Schmitz ehhez kapcsolódóan megjegyzi:

„Mindez magának a filozófiának a tagadása, ami születésétől fogva szabad, és függetlensége csak önmagában állhat fenn. Magában hordja önmaga igazolását, szellemünkkel egy időben született – egy tisztán szellemi intuíció ítéleti aktusában és általa – magában megragadja a dolog első létaktusát és feltárja szemei előtt a létezés széles mezejét a végtelen kiterjedésén és analogikus gazdagságán keresztül. Nem függ semmilyen más tudománytól, sajátos tárgya maga lét, az adja meg természetét. A léttől való függés, igen. De ez a függőség adja életét és dicsőségét.”¹⁵

Ez semmiképpen sem akarja azt jelenteni, hogy a filozófia ne lenne képes tanulni más tudományoktól. A filozófia szabad arra, hogy ott keresse az igazságot, ott ahol az van, és szabad, hogy nyitottá váljon az igazságra, és hagyja, hogy az igazság tanítsa.

3. rész

A kegyelemről, az isteni erényekről és a Szentlélek ajándékairól

Amíg a metafizikai bölcsesség az ész kitartó munkájának az eredménye, a teológiai bölcsesség és a misztikus bölcsesség azok számára ígéret, akik hisznek. Annak, aki befogadja a

¹⁴ 10. Areopagita Dénestől származik a bagoly hasonlat, ezt használja Aquinói Szent Tamás és kereszties Szent János is, más-más kontextusban.

¹⁵ OEC XIII. p.419.

bölcsesség ajándékát, annak barátságban kell lennie Istennel, más szavakkal, a kegyelem állapotában kell élnie. Néhány bibliai utalás elirányít bennünket: A *Hén*, vagyis a kegyelem szó a Bibliában először a Teremtés könyvében jelenik meg (Ter 19,19): Noé kegyelmet talál az Isten szemében; egy másik szónak, a *Hèsèd*-nek is van kegy, kegyelem értelme. Ezt a szót találjuk Sámuel második könyvében, a 24. fejezetben amikor Dávid elveszti Isten kegyét, mivel összeszámláltatta a népet, majd a bűnbánata során Gád próféta szájából hangzik el a bűnbánati áldozat felajánlásakor. (23 vers). Ezt a szót használja Izajás próféta is az Úr szolgájáról szóló énekekben (42, 1-9; 49, 1-6; 50, 4-11; 52, 13; 53,12). Ozeás próféta könyvében (2,21-22) Isten megígéri Izraelnek a hozományát, ahogy ez abban a korban szokás volt. „És eljegyezzek magamnak örökre, eljegyezzek magamnak igazsággal és törvénnyel, jósággal és szeretettel, eljegyezzek magamnak hűséggel és ismerni fogod az Urat.”

A héber *Hén* szónak a görögben a *charis* felel meg. Az Evangélium elején Gábrriel arkangyaltól halljuk az angyali köszöntéskor (Lk 1,28): „Kaire kecharitomene”, melyet általában „Üdvözlégy Máriának” fordítanak, a latin *Ave Mariának* megfelelően, pedig a „kaire” ige, aminek ugyanaz a gyökere mint a *charis*-nak, azt jelenti, hogy „Örvendeni, boldognak lenni” és itt ez felszólító módban szerepel: „Örülj!”. Az ezt követő szó: „kecharitomene”= „kegyelemmel megtöltött”, „kegyelemmel”, vagy „jóakarattal teli” a „karitoo” ige múlt idejű melléknévi alakja. Ugyanez a kifejezés megjelenik az Efezusi levélben (Ef, 1,6): „Eleve arra rendelt minket, hogy fiaivá fogadjon Jézus Krisztus által, akaratának jogos tetszése szerint, és magasztaljuk dicsőséges (*doxa*) kegyelmét (*charis*), amellyel megajándékozott (*ekaritosen*) minket szeretett Fiában.” Szent János Evangéliumának bevezetőjében azt mondja, hogy a „kegyelem és az igazság Jézus Krisztus által valósult meg” (Jn 1,17) és „mi láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyszülöttjének dicsőségét, aki telve volt kegyelemmel és igazsággal” (Jn, 1,14).

A „*charis*” szó a keresztény szókészletben Isten jóakaró, életető, megváltó cselekvése a megkereszteltben, aki tudja, hogy keresztsége által Isten fiává lett. A kegyelem, megszentelő kegyelemként a kontempláció legalapvetőbb elve, részesít minket az isteni természetben. Ezáltal Isten bennünk lakik, mint ismeretünk és szeretetünk tárgya, hogy vele örvendezhessünk. Így valójában Isten gyermekei vagyunk, már mostantól fogva, és a Szentháromság egységében élünk.

Az az elv, ami megtapasztalásunkhoz legközelebb áll, a hit. A természetes megismerésben – mint láttuk – az emberi szellem mindenekelőtt befogad, a hit aktusában pedig még inkább befogadónak kell lennie. A nagy különbség az ész természetes megismerése és a hit által kapott természetfölötti megismerés között először is abban áll, hogy a racionális megismerés akkor éri el a célját, amikor a szó megfogán az emberi szellemben, azonosul a szellemen kívüli tárgyával, és ez az azonosság az ítélet által nyilvánvalóvá válik. A hit aktusában ezzel szemben Isten nem nyilvánvaló az emberi szellem számára, a hit lényegéhez hozzátartozik a homály. *Hinni* annyit jelent, mint beleegyezve gondolni valamire, mondja a klasszikus definíció. Így a második lényeges különbség a fogalmi megismerés és a hit aktusa között: a fogalmi megismerés cselekvésében az akarat nem avatkozik be magába a

cselekvésbe, a hit aktusában viszont szükséges a szív készsége. Ez olyan aktus, amely függ az akarattól, számításba veszi a tanú szavát, és megbízik benne.

Már a próféta is mondta, hogy az Isten szava nem hatástalan, ez a szó új valóságot teremt, amikor megérinti az embert (Id., Iz 55, 10-11), és ez az új valóság a kegyelem. Ahogy a megismerés aktusa során létrejön egy valós találkozás a tárggyal, ugyanúgy az emberi szellem a hit aktusában, ami a kegyelemnek ebből az új valóságából fakad, ténylegesen találkozik Isten valóságával és igazságával. Mint ahogy az ember természetes létezését szabad emberi tettek követik, ugyanígy a kegyelem természetfölötti létezését is követik az isteni erények szabad tettei: hit, remény és szeretet mint Isten ajándékai. Heinz mondja: „A hit az, ami határozottan és gyengeség nélkül összeköti a lelket a háromszor szent Isten valóságával. Ezt az isteni valóságot ismerteti meg velünk a hit.”

A hit fényében Isten csupán szavak, képek, emberi fogalmak által nyilatkoztatja ki magát az embernek. Így a hit kincsei is a cserépedényhez (2Kor 4,7) hasonló emberi fogalmainkba vannak rejtve, arra várva, hogy a színről-színre látásban majd felismerjük. De a szeretet sajátos képességeinek köszönhetően lehetővé teszi, hogy misztikus megtapasztalásban átlépjük az értelem határait. Mivel az ember itt él a földön, itt lent, ezért a szeretet a hitnél bensőségesebb Isten ismeretet ajándékoz az embernek. A szeretet nagyban meghaladja a hit fogalmi megismerését, mivel ez utóbbit csak eszközként használja. De ez semmiképpen sem akarja azt állítani, hogy a keresztény misztika átlépi a hit határait és azt maga mögött hagyja. Ezek a fogalmak nem egyszerűen eltűnnek, jegyzi meg Heinz, és Maritain egyik szövegére hivatkozik: „Mind itt vannak. De az összes világos fogalom elhallgat [...] A homályos fogalmak lépnek működésbe, ezek egészen észrevétlenek maradhatnak, csak immateriális szerepet játszanak.”¹⁶ A misztikus élményben szerzett ismeret nem mérhető és szabályozható a hit számára nyújtott homályos fogalmakkal, hanem csak azokkal a sajátosságokkal, amelyeket magában a misztikus élmény alanyában kell keresnünk. Ebből következik, hogy a misztikus megismerés számára vannak még egyéb saját erőforrások és formális eszközök, amelyek különböznek a hit ajándékától. A hit, mint olyan, természetfölötti, de Isten valóságát csak a természetes fogalmak eszközeivel éri el. A szeretet ennél többet kér: „Egy különleges isteni impulzusra van szükség, ami felemel minket az emberfeletti megismerés szintjére, ahol már nem a messzeségben ismerjük Istent, hanem saját tapasztalatunk által.” (Heinz Schmitz)

4. rész

A teológiai és a misztikus bölcsesség

1. A *teológia*, a *doctrina sacra*, a hit isteni adományában gyökerező bölcsesség. Magáról az Istenről szóló tudománynak egyfajta megjelenése bennünk. Sajátos tárgya – „a természetfölötti módon kinyilatkoztatott isteni misztérium, melyet kutat az értelem” – lényegileg különbözik a filozófia tárgyától: Amíg a filozófia a létezését kutatja, amennyiben az

¹⁶ OEC. IV. p. 737.

elérhető az értelem fényével, a *lumen rationis*-szal, a teológiának egy többlet fényforrásra van szüksége, a belénk öntött hit fényére, a *lumen fidei*-re. Így a teológus részesül Isten és a szentek tudományában, ezt elmélyíti az értelem eszközeivel. Csak a hit fényében ragyoghat fel az emberi szellem számára a kinyilatkoztatás gazdagsága. Ily módon a hívó értelme nagyon magasan túlszárnyalja saját magát, és képes kiteljesedni önmagában, mint a hit eszköze. Az értelem szabaddá válik arra, hogy a hit irányítsa és mozgassa. Az első ösztönzés tehát a hit oldaláról érkezik: bátorítja az értelmet, hogy kitartóan munkálkodjon, s ezáltal megszerezze a teológiai készséget. Azzal együtt, hogy ez a munkálkodás emberi és természetes eszközökkel történik, gyökere és eredete miatt a teológiai készség mégis természetfölötti.

2. A keresztény kontempláció legnagyobb magassága és mélysége a misztikus bölcsesség! A teológus elméletileg megszerezheti a tudományát anélkül, hogy belépne a Szentlélek ajándékainak területére. A keresztény teológus valójában a bölcsesség misztikus megtapasztalására van meghívva, hagynia kell, hogy átalakítsa az isteni élet, és átjárják a Szentlélek ajándékai. A szemlélődő élet három ajándéknak gyümölcse, ezek a bölcsesség, az értelem és a tudomány. A bölcsesség ajándéka vezet el a hívőt keresztény életének legtökéletesebb kiteljesedéséhez. Ez által az adomány által a hívő a legmélyebb barátságban egyesül Istennel, bensőségesen eggyé válik Isten akaratával, megszenvedi és átérzi a szeretet lángolásával, mintegy Isten szemével nézve az isteni és a teremtett dolgokat. Megismételjük: A keresztény misztikus élmény egy alapvető elven, a kegyelmen nyugszik, amely a hit, remény, szeretet természetfölötti erényeknek a folyamánya, a misztikus tapasztalat közvetlen forrásai pedig a Szentlélek ajándékai.

A bölcsesség ajándéka az értelem készsége, *habitus*¹⁷, de lényegileg a szeretettől függ, a megszentelő kegyelem gyümölcse. Megismerteti velünk Istent, – egyfajta konnaturalitás által – érzelmi, tapasztalati és homályos módon, mivel fölülmúl minden fogalmat és minden képet. Isten ezen megismerésének közvetítő eszköze tehát nem egy fogalom és nem is a caritas, sem a bölcsesség ajándéka, hanem a szív pillanatnyi fellobbanása, vagy a *pax divina*, az isteni közvetlen megtapasztalása.¹⁸ Keresztes Szent János szövegét idézem, mellyel Areopagita Dénes híres képére utal, amit Raissa Maritain és Heinz is átvett:

*„[...] Isten, egyetlen tette által közli a fényt és a szeretetet, ezt a szeretet általi természetfölötti megismerést meleg fénysugárhoz hasonlíthatjuk... Ez a fény azonban elszórt és homályos marad, mivel Szent Dénes szerint a kontemplációban a megismerés sajátossága az értelemre ható sötétlő fénysugár.”*¹⁹

Amit ezzel a lánggal érintett és ízelt az ember, az magasabb és kiválóbb minden intellektuális erénynél. Így a misztikus kontempláció titokzatosan behatol az isteni dolgokba, és a hit által megízleli azokat, ugyanannak a szeretetnek az erejében, amely egyesít Istennel és egyben embertársainkkal. A kontemplációt nem önmagáért keressük, a kontempláció

¹⁷ A habitus kifejezés azt a tulajdonságot írja le, ami már több, mint az egyszerű lehetőség (potentia), de még nem a megvalósulás (actus).

¹⁸ Gondoljunk arra, milyen gyakran beszél az Írás Istennek és bölcsességének a megézéséről és megízleléséről, pl. a Zsolt 34, 9; Sir 24, 20, vagy Én 2, 3. Vagy nézzük az *Adoro te devote* himnuszt: *Et te illi semper dulcis sapere*. A *Veni Sancte Spiritus* himnuszban pedig a Szentlélekről mondjuk: *Dulcis hospes animae*.

¹⁹ Keresztes Szent János: *Az élő Szeretetláng*, III. v., idézve: OEC XIV. p. 37. 4. jegyzet.

mindig a szeretet parancsát követi, mert a szeretetnek – itt lent – nagyobb az egyesítő ereje, mint a megismerésnek, ahogy erre korábban is rámutattunk. A boldogító színelátás, mint egyesítő erő, növeli a szeretetet... Az első megfigyelések után máris levonhatunk két következtetést: a misztikus megismerés megvalósítja azt a megszentelő kegyelemben gyökerező vágyat, hogy megízleljük az isteni személyekkel való közösséget. A misztikus megismerés olyan tapasztalat, amelyben a lélek találkozik Istennel, aki ténylegesen jelen van benne; Isten megismerteti magát szeretetének tüzeiben és tüze által, amely lánggra lobbantja a lelket, hogy az teljesen szeretetté váljon.

Itt kell azonban megjegyeznünk, hogy a teológia, azáltal, hogy a bölcsesség adományáról tanít, megismerteti velünk a kontempláció ontológiai mivoltát, de a misztikusokra hagyja a kontemplációt jellemző pszichológiai jelek leírását. Heinz egy egész cikkében foglalkozik a teológiai és misztikus nyelvezet közti különbség bemutatásával. Egy példa: A teológiában a kontemplációt a legmagasabb rendű tevékenységként határozzák meg, tökéletesen tiszta szellemisége, és emberfeletti módja miatt. Erősen valószínű, hogy ezt a tevékenységet amiatt nem érzékeljük tevékenységnek, mert ez nyugalomban és mozdulatlanságban történik, ami kizárja a következtető gondolatok sokaságát, a tekintet itt pusztán az Igazságot szemléli elragadtatva.

A misztikus teológiában, Keresztes Szent János a kontemplációt nem-cselekvésként írja le, ami úgy tűnhet, hogy éles ellentétben áll az elméleti teológia megállapításával. Mindez rámutat azonban az eltérő kiindulási pontra. A lelkiélet mestere azt mondja, hogy a lélek nem kötődhet a meditáció diszkurzív gyakorlatához, nem támaszkodhat sem örömeire, sem a fejtegetéseire. Azt mondja tehát, hogy a misztikus élményt kell a középpontba helyezni, és fel kell függeszteni a szellem minden más tevékenységét, értve ez alatt az emberi értelem cselekvésének módját és annak sajátos műveleteit. Az elméleti teológia mestere kifejti, hogy a belénk öntöttnek mondott szemlélődés az isteni élet többletét ajándékozza az isteni tevékenységgel szemben passzív értelemnek. Mindez érzékelhetetlen marad, az igazság otthonot talál a szerető egyesülés erejében és a hívő lelkét minden más megismerésnél tökéletesebb megismerésre vezet. Ez a fajta megismerés meghaladja az értelem és az érzékek általi megismerést. *Deum tamquam ignotum cognoscimus* – Istent ismeretlenként ismerjük, Szent Ágostonnak ezeket a szavait idézi Journet abbé az „Isten megismerése és megismerése” c. könyvében.

Felmerül a kérdés, hogy vajon a keresztény kontempláció csak a hívők egy elit rétege számára érhető el? A teljes ősi hagyománnyal és számos teológussal egyetértésben válaszolja Jacques Maritain: „Nem, mindenki számára elérhető, aki barátságban él Krisztussal. A misztikus élet lényegileg a Szentlélek ajándékaitól függ, s ezek mindenkinek fel vannak ajánlva. A három isteni személy *shekinah*-jának, bennünk élésének a gyümölcse, amit Jézus Szent Jánosnál olvasható búcsúbeszédében megígért. Szent Tamás megemlíti az idős nagymamát, akinek teológiai ismerete is volt, és megkapta a Szentlélek ajándékait is. Keresztes Szent János, és sokan mások, mint pl. Jacques és Raissa Maritain is, a misztikus kontemplációt úgy tekintik, mint az erények és az ajándékok kegyelmének normális kiteljesedését. Idézem Raissa és Jacques Maritaint egy 1922-ben megjelent könyvükből:

„Ha a misztikus életet vagy rendet a Szentlélek ajándékai által kialakított szokásos rend alatt működő életként határozzuk meg, nyilvánvalóvá válik, hogy ez kapcsolatban áll Szent Tamásnak az ajándékokról szóló tanításával, miszerint nincs olyan ember, aki halandó élete során eljutna a szeretet itt elérhető tökéletes fokára, anélkül hogy a misztikus rendbe belépett volna: le kell tehát szögeznünk, hogy a misztikus rend, vagyis az a rend amelyben az ember tevékenysége saját módjában emberfölöttivé válik, – a Szentlélek szokásos ösztönzése által, – nyitva áll minden keresztény számára, aki növekszik a szeretetben. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy a misztikus élet, vagy rend fogalma nagyobb kiterjedésű a kontemplációnál, legalábbis akkor, ha a szigorúan értelmezett kontemplációról beszélünk, a bölcsesség ajándékának gyümölcséről, amikor az tipikus formájában jelenik meg.” (Heinz)

Olvassuk el, mit ír még erről Jacques és Raissa Maritain, ami számomra nagyon megvilágosító erejűnek tűnik:

„Noha a Szentlélek valamennyi ajándéka összekapcsolódik egymással és együtt növekszik a szeretettel (ami a legmagasabb rendű, ajándék), mégis lehetséges, hogy egy-egy ajándék a gyakorlatban egyikünkénél-másikunknál fényesebben ragyog, és egy lélek akiben mindenek előtt a tevékenységre indító ajándékok, mint a jótanács, lelki erősség, istenfélelem jelennek meg már belépett a misztikus rendbe a szűken értelmezett kontempláció tipikus formái nélkül is, amelyek legfőképpen az értelem és a bölcsesség ajándékaitól függnék.”

Harminchat évvel később, utazásokkal és költözésekkel teli élet után Jacques és Raissa visszatérnek a kérdésre és megalkotják a „kontempláció az utakon” kifejezést, Labre Szent Benedekre, Isten vagabundjára gondolva:

„A kontempláció nemcsak a karthauziaknak, a klarisszáknak, vagy a karmelitáknak adatott. A kontempláció igen gyakran a világban elrejtve élő emberek kincse. [...] A lelki életet tekintve korunk nagy szükséglete, hogy megvalósítsuk a kontemplációt a hétköznapi élet útjain”.

A misztikus élet tehát valamennyi keresztény számára elérhető keresztségüktől és bérmálásuktól fogva. A Szentlélek ajándékai abban a mértékben növekednek, ahogy a szeretet növekszik. Egymással össze vannak kapcsolva; a személyes adottságoktól függően egyikünkénél a tettekhez kötődő ajándékok (az Úr félelme, lelki erősség, jótanács, jámborság) alakulnak ki, megint másoknál pedig a kontempláció ajándékai (tudomány, értelem, bölcsesség) teljesebben ki különösképpen.

Sőt azt is mondhatjuk, hogy Isten misztikus megtapasztalása minden ember számára nyitott a Katolikus Egyház látható intézményén kívül is, ők is eljuthatnak az üdvösségre, bármilyen valláshoz tartoznak is, mivel Isten minden embert meg akar menteni, és azt akarja, hogy mindenki eljusson az igazság ismeretére (2 Tim 2,4).

2015. október 10-én Mátramindszenten,
a Bölcsesség Hajléka összejövetelén elhangzott előadás szerkesztett szövege

Mit jelent nekem Sárospatak és a Rákócziak öröksége?

Pilinszky János szerint a művészet nem más, mint birtokba venni örökségünket, felfedezni azt, ami a miénk. Ő a nyelv művésze volt, de rájöttem, hogy ez nem csak a művészetre igaz.

Néhány évvel ezelőtt a Keleti aluljárójában megpillantottam Somogyi Győző barátomat, aki egy hölgygel beszélgetett. Bemutatott neki. Maga sárospataki? – kérdezte. Én a rádióban dolgozom. Van egy nyolcéves kisfiúnk, aki nagy Rákóczi rajongó. Mindent elolvasott róla. Születésnapjára azt kérte, hogy vigyük el Sárospatakra. Teljesítettük kérését. Amikor kijöttünk a várból, rám nézett: Anyu, most már meghalhatok.

Akkor döbbsentem rá, milyen kincsek birtokosa, örököse vagyok. Anyai dédnagyapám, Cziráki István kőműves mester tervezte és építette a XX. század elején Patak legszebb polgári házait: A Kossuth utca elején az emeletes, Pavletits-féle vaskereskedést, meg a veje, Vitek Ferenc borbélymester házát, ahol mi, csapi unokák nyarainkat töltöttük.

Beütöm a számítógépembe: Rákóczi Ferenc ABC-s könyve. Megjelenik a képernyőn a kassai jezsuita nyomdában 1674-ben készült, egyetlen példányban megmaradt könyvecske. Előzék lapján a kis Rákóczi tanítójának dedikálásával: *„Inicium sapientiae timor Domini. A bölcsesség kezdete az Úr félelme. Kitűl mindennemű jóknak áldását kívánja páter Bárkány János az Méltóságos és Nagyságos nevendékre, fejedelmi nagy Rákóczi Familiák méltóságos csemetéjére, Rákóczi Ferkére. Kinek az Úr napjait sokakra terjessze, Földön, Mennyen örökösen nagyra neveljen.”*

Az előzéklap hátoldalán olvasható a kis Ferke első önálló írása: *Méltóságos nevendék*, és alatta: *Drága gyöngynek*. Az utóbbi megnevezéssel édesanyja illethette fiacskáját.

Szeretett latin tanára a zólyomi nemes ifjú, Badini János volt. A fejedelmi ősök emlékét és öntudatát a pataki templom sírköveinek latin versei mélyítették el növendékében. Talán egyik házi feladata volt annak a hatalmas kettős vörös márvány síremlék föliratának a lefordítása, amit ükapja, serkei Lorántffi Mihály készített a pataki vár birtokában elődje, Dobó Ferenc és felesége, kányai Kerecsényi Judit emlékére. Latin tudásáról talán így tehetett bizonyosságot:

„Nemzetes serkei Lorántffi Mihály nemesúr, a néhai jeles és nagyságos ruszkai Dobó Ferenc nemesúr rokona, az elődje végrendeletében meghagyott módon, a szeretet és kegyeletes emlékezés zálogaként készítette el ezt az emlékművet, az 1613. év július havában.”

Felül a koronás sárkánykígyóval keretezett időmértékes sírvers:

„Ruszkai ágú Dobót, ama híres erényű Ferencet,
Rejti e kő – Juno s Mars gyászolta meg őt.
Hírneves ősi Dobó s Pálóczi család ivadéka,

Áldó csillag alatt jött e világra a hős
Istvánnak fiaként, Erdély jogarát ki viselte,
S oltalmazva Egert úzte a vad törököt.
Hős atya nyomdokait jóvégzetű sarja követte,
Méltó főispánt Bars megye benne talált.
Hűn szolgálta a császár őfelsége hatalmát
Bölcs elméjű szava, karja vitéz ereje.
Rettenetes csatatéren a nagy Duna partjai mellett
Hadvezetői hírére megremegett a török.
Vert seregét gyakran kaszabolta derék hada, míg már
Zászlaja láttára félve futott a pogány.
Hatvan, Léva, Filek vár bőséggel tanúsítják
Néked a Pannon föld mily nagy jódra vala.
Tagjai kínja miatt hogy visszavonult a csatáktól
Embersorsa betelt: gyásszal elérte a vég.
Cseppje a tengernek még lesz, ó drága halottunk,
Pannon tájak ölen zengik a hírnevedet!”

A vörös márványkő párdarabja felesége, kányai Kerecsényi Judit síremlékén fönt a megkoronázott sólymot ábrázoló családi címer, alatta pedig a sírvers:

„Kányai földből nőtt ékes Kerecsényi virágot,
Sírnek adott Juditot rejti e vérszínű kő.
Férjéhez méltó feleségként szent köteléssel
Fúze Ferenc, a magyar Mars fia frigyre: Dobó.
László volt az atyád, elesett Gyula- vár kapitánya,
Melynek erős falai zengik hősi nevét.
Kit, miután megtörte az ozmán harci hatalmát,
Vára tövéből a Mars vad dühe elragadott.
Lengyel honnak hősi királya Báthori István,
Ő, ki azért a magyar népnek is éke marad,
Téged a számos nőrokonok közt ritka kegyével
Legjobban szeretett, s megtisztelve becsült.
Szörnyű ítélettel pusztul a gazok sokasága
Ámde a jámbor vég kedves az Isten előtt.
Életkezdet a jó vég, véle tűnik tova minden
Fáradt gyötrelem és gyötrő fáradozás.
Kettős pálma legyen nemes életed égi jutalma:
Egyben az egy Isten, s önmagad éke maradj!
Jó Judit asszony, így szeretett lám Krisztus urunk, ki
Várunkat Patakon oltalmazza soká!”

Sárospataknak sok különlegessége van, amivel a világörökségű Tokaj-hegyalja Rákócziakhoz méltó központja lehetne:

1. A belső vár a Rákóczi Múzeummal, Rákóczi pincével;
2. A Református Kollégium: teológia, gimnázium, Nagykönyvtár, Comenius Múzeum;
3. Tanítóképző;
4. A Makovecz épületek;
5. A Bazilika tornya előtt a föld alatt rejtőző, félig lebontott középkori Szalkai iskola,
6. A Szent Erzsébet Ház a Római Katolikus Egyházi Gyűjteménnyel, a Szent Erzsébet Út Alapítvány és az Árpád-házi Szent Erzsébet Történelmi Társaság irodáival;
7. A Szent Erzsébet Nővérek zárdája;
8. A végardói melegvizes fürdő.

Elképzelem, hogy egyszer épül egy 60-80 ágyas turista zárdaszálló, ahol minden magyar diáknak kötelező lesz 1-3 napot tölteni Szent Erzsébet és a Rákócziak földjén. Ez a turista-zarándok forgalom fölpezsdítené a történelmi kis város életét.

Adja Isten, így legyen!